

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**FREDERICK ROBERT TENNANT'TA
KÖTÜLÜK-GÜNAH İLİŞKİSİ**

Hale KOLUKISA

Danışman
Prof. Dr. Hanifi ÖZCAN

2010

YEMİN METNİ

Tezli Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Frederick Robert Tennant’ta Kötülük-Günah İlişkisi**” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../.....

Hale KOLUKISA

İmza

YÜKSEK LİSANS TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Hale KOLUKISA
Anabilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Programı : Felsefe ve Din Bilimleri
Tez Konusu : Frederick Robert Tennant'ta Kötülük-Günah İlişkisi
Sınav Tarihi ve Saati :/...../.....

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliği'nin 18. maddesi gereğince yüksek lisans tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI OLDUĞUNA	O	OY BİRLİĞİ	O
DÜZELTİLMESİNE	O*	OY ÇOKLUĞU	O
REDDİNE	O**		

ile karar verilmiştir.

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***

Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.

** Bu halde adayın kaydı silinir.

*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

	Evet
Tez burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fulbright vb.) aday olabilir.	O
Tez mevcut hali ile basılabilir.	O
Tez gözden geçirildikten sonra basılabilir.	O
Tezin basımı gerekliliği yoktur.	O

JÜRİ ÜYELERİ İMZA

..... □ Başarılı □ Düzeltme	□ Red
..... □ Başarılı □ Düzeltme	□ Red
..... □ Başarılı □ Düzeltme	□ Red

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

“Frederick Robert Tennant’ta

Kötülük- Günah İlişkisi”

Hale Kolukısa

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Felsefe ve Din Bilimleri Programı

“Frederick Robert Tennant’ta Kötülük- Günah İlişkisi” adlı bu çalışma ile din felsefesi alanında önemli bir problem olarak karşımıza çıkan “kötülük problemi” ve Hıristiyan teolojinin temelini oluşturan “günah” kavramını Tennant’ın eserleri kapsamında inceledik. “Günah” kavramında asli günah ve düşüş kavramlarını açıklayarak, bu minvalde Teizmin karşısına çıkan güçlükleri tespit etmeye çalıştık. Problem tespiti ve kavramların açıklanmasından sonra Tennant’a göre kötülük-günah ilişkisini ortaya koymaya çabaladık. Bu çalışma ile Tennant’ın kötülük-günah ilişkisine bakışını açıklamayı gaye edindik.

Giriş Bölümü’nde, daha önce kendisi hakkında Türkçe her hangi bir bilimsel çalışma yapılmadığı için Tennant’ın hayatı ve eserleri hakkında açıklamalar da bulunduk. Bu kısımda onun akademik arka planına, çalıştığı akademik birimlere ve bir din adamı olarak aldığı unvanlara değindik. Daha sonra, kronolojik sıralamayı dikkate alarak Tennant’ın çalışmalarının içeriğine dair bilgilere yer verdik. Ayrıca onun

kişisel ayırt edici özellikleri ve düşünce sistemi hakkında bilgi sunmaya gayret ettik.

I. Bölüm’de, Tennant’ın felsefe sisteminde kötülük problemini iki başlık altında ele aldık. İlk başlıkta Tennant’ın sınıflandırmasına göre “fiziki kötülük ve Tanrının iradesi ile ilişkisi”ne, ikinci başlıkta ise “ahlaki kötülük ve bunun insan iradesi ile ilişkisi”ne değinerek özgürlük hakkında Tennant’ın düşüncelerini ifade etmeye çalıştık.

II. bölüm, “günah” kavramının tanımlanması, karşılaşılan güçlükler ve bunlara karşı oluşturulan argümanlar hakkındadır. Onun kendi eserlerinden yola çıkarak açıklamaya çalıştığımız ‘asli günah’ ve ‘düşüş’ kavramlarına da bu doğrultuda yer verdik.

III. bölüm’de, Tennant’ın ampirik metodunu temel alarak, Teizmi savunması ve delillendirmesini anlattık. İlk iki bölümde açıklamaya çalıştığımız kötülük problemi ve günah kavramı arasında ilişki kurmaya çalıştık. Bu ilişkide onun felsefe sistemine kısaca değinerek konuyu ana hatlarıyla açıklamaya gayret ettik.

Sonuç bölümünde ise, çalışmamızın temelini oluşturan kavramlar ve bu kavramların ilişkilendirilmesine değinerek Tennant’ın eserlerinin içerik ve metodunu, bu ilişki hakkındaki açıklamalarını değerlendirdik.

Anahtar kelimeler: Tennant, Günah, Kötülük Problemi, Asli Günah, Düşüş

ABSTRACT

Master Thesis

“The Relation of Evil and Sin

in the Philosophy of Frederick Robert Tennant”

Hale KOLUKISA

Dokuz Eylöl University

Institute of Social Sciences

Department of Philosophy and Religious Sciences

Philosophy and Religious Sciences Program

With the study that name is the relation of evil and sin in the philosophy of Frederick Robert Tennant, we have examined the problem of evil which is an important topic that we faced in the philosophy of religion and the concept of the sin which is the root of the Christian theology in the frame of Tennant’s work. We tried to determine the difficulties of theism by explaining the original sin and falling down from original place while the theists were explaining the sin and evil. After finding the problem and explaining the notions of the study, we tried to show the relation of the evil and sin. With this study, our goal is to demonstrate the view of Tennant in the relation of the evil and sin.

In the introduction, we gave some brief information about Tennant’s Life and his work because there is no study in Turkish about

him. We had an attempt to signify his academic background, the academic divisions where he studied, and, as a scholar of religion, the titles that he took.

In the first section, we studied the problem of evil under two topics in the philosophy of Tennant. In the first topic, we tried to clarify the connection of the physical evil and the will of God according to Tennant classification. Under the other topic, we interpret the view of him about freedom by explaining ethical evil and its relation to the human will.

The second section is about the notion of sin and, with this concept; Tennant's defence and proves of Theism while it was explained by the theist philosophers and people. The concept of original sin and the notion of falling were explained in this section under the light of Tennant's books.

In the third section, we tried to establish a connection between the problem of evil and the concept of sin, which were explained in fist two sections, by using Tennant's empirical method. In addition, we tried to give an outline of our subject by talking about his philosophy.

In the conclusion, we evaluated the context and method of Tennant's book to find the relationship of our terms that were the major concepts of our study.

Key Words: Tennant, the sin, the problem of evil, the original sin, the fall.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	II
TUTANAK	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1
TENNANT'IN HAYATI VE ESERLERİ	1
Hayatı	1
Eserleri	8

I. BÖLÜM

KÖTÜLÜK PROBLEMİ

1.1. Kötülük Kavramı	12
1.2. Fiziki Kötülük ve Tanrının İradesi.....	14
1.3. Ahlaki Kötülük ve İnsanın İradesi	27

II. BÖLÜM

GÜNAH KAVRAMI

2.1. Düşüş (Fall).....	39
2.2. Asli Günah	42

III. BÖLÜM

TEİZM SAVUNUSU

3.1. Kötülük-Teizm İlişkisi	52
3.2. Kötülük-Günah İlişkisi.....	58
SONUÇ	67
KAYNAKLAR	69

KISALTMALAR

c.	: Cilt no
Çev.	: Çeviren
s.	: Sayfa no
vd.	: Ve devamı
vol.	: Volume no (cilt no)

GİRİŞ

TENNANT'IN HAYATI VE ESERLERİ

Hayatı

Yazarımız 1 Eylül 1866'da Burslem Staffordshire'da doğmuştur. Babası tüccar olan Tennant, ailenin ilk erkek çocuğudur ve kendisiyle beraber yedi kardeşirler. 1878 yılında on iki yaşındayken Newcastle Lisesi'ne başlar. O yıllarda öğreniminin yanı sıra spor aktiviteleriyle de ilgilenir. Özellikle rugby oynamaya mezun olduktan sonra da devam eder.¹ 1885'de Cambridge'de Fen Bilimleri alanından burs kazanarak Caius College'a girer. Burada ilk olarak doğa bilimleri, daha sonra da kimya üzerine çalışır. Cambridge'den ayrıldıktan sonra Dulwich College'da matematikten lisansüstü eğitim (master) yapar.² 1891–94 yılları arasında Newcastle-under-Lyme'deki öğrenimine devam ederken, aynı zamanda bilimsel ve teolojik çalışmalarına da devam eder.³ 1891'de James Yates ile evlenir. Eşi Yates 1929 yılında vefat eder.⁴

Tennant 1894 yılına kadar NewCastle'de bilim çalışmalarına devam eder. 1892'de Londra'da Fen Fakültesi Diploması'nı alır ve yardımcı papaz olarak atanır.⁵ Hortshill'deki bu sürecin sonunda papaz olur. 1894'ten 1897'ye kadar Walsall'daki St. Matthew'in papaz yardımcılığı görevini sürdürür. Daha sonra Cambridge'deki eski okuluna papaz olarak döner. 1899 yılına kadar buradaki papazlık göreviyle birlikte Büyük St. Mary ve Shelford'da papaz yardımcılığı yapar. 1901–1902 akademik yılında Cambridge Üniversitesinde *Hulsean Lectures* derecesine yükselir.⁶ 1903'te Hockwold Rektörü ve Wilton papazı olur. Aynı yıl

¹ Broad, C. D., **Frederick Robert Tennant 1866-1957**, from the of the British Academy, Volume XLIV, London: Oxford University Press, Amen House 1960, E.C. 4, s. 241.

Hick, John, *Tennant Frederick Robert*, **The Encyclopedia of Philosophy (ed. by Paul Edwards)**, Macmillan Publishing Co., Inc&The Free Press, New York 1967, vol. 7-8, s. 94.

² Broad, s. 241.

³ Scudder, Delton Lewis, **Tennant's Philosophical Theology**, New Haven: Yale University Press, London: Humphrey Milford: Oxford University Press, 1940.

⁴ Broad, s. 241.

⁵ Ramsey, Ian Thomas (Rt. Rev.), *Tennant Frederick Robert*, **Encyclopedia Britannica**, vol. 21, s. 833.

⁶ Hick, s. 93.

The Sources of the Doctrines of the Fall and Original Sin adlı kitabını yayınlar. Bunu 1905'te *The Being of God in the Light of Physical Science* adlı eseri izler.⁷

Tennant 1913'te son olarak din felsefesi öğretim üyesi göreviyle Cambridge'e döner. Filozofumuz, 1931 yılına kadar Cambridge Trinity College'de Teoloji bölümünde öğretim üyeliği yapar. 1913'ten 1957'ye kadar fakülte bilim üyesi olarak görevini sürdürür. "Günah" kavramı üzerine yazdığı son kitabı *The Concept of Sin* 1912'de basılır. Bu eserde "Günah" kavramının teorik yönlerini ele aldıktan sonra felsefi kelamın diğer branşlarına yönelir.⁸

Frederick Robert Tennant, Cambridge'de *The Knott* olarak bilinen, çalışmaları ve oturumu için fevkalâde uygun bir evde yaşamını sürdürür. Binanın mimarî yapısı gereği ve geniş hizmetli kadrosu sayesinde buradaki yaşam ona konfor sağlamıştır. Bayan Tennant'ın ölümünden sonra ev onun kız kardeşine kalır. O da öldükten sonra, burası sırasıyla, evin gittikçe artan zorluklarıyla uğraşması gereken bakıcılar tarafından kiralanır. Tennant'ın hizmetlileri yıllık tatillerini burada geçirirlerken kendisi, hem yaşamını hem de tatillerini üniversite odalarında geçirir. Bu, çalışma arkadaşları arasında memnuniyetle karşılanır ancak onun için endişe verici bir durumdur. Üniversitede evlenmemiş olarak yaşamının ihtişam ve gizemi Tennant'a sonuçta az da olsa resmî bir tazminat getirir. Buna rağmen evle ilgili konularda üzücü bir şekilde kendi rolünü azaltır.⁹

Onun hobilerinden biri de geniş bilgiye sahip olduğu bahçe işleridir. *The Knott* oldukça geniş bir bahçeye sahiptir. Orada yüksek dağlara özgü bitkilerin kapsamlı bir koleksiyonunu oluşturur ve kendi elleriyle onlar için güzel ve kendine has düzenlemeler yapar. Tennant'ın bir diğer ilgisi ise çalışmaları ve okumaları dışında müziktir. Filozofumuz, keman çalmayı seven biri olarak, klasik parçaların gramofon versiyonlarından iyi bir koleksiyona sahiptir. O samimi arkadaşlarından birinin eşinden keman dersi almıştır. Arkadaşının kemancı eşi, Tennant'ı, ilham alan bir öğrenciden daha çok titiz biri olarak tanımlar. Bununla birlikte belki de keman çalması kendisi için büyük bir memnuniyet kaynağı ve

⁷ Broad, s. 241.

⁸ Broad, s. 242.

⁹ Broad, s. 242.

başkalarını da rahatsız etmeyen bir uğraştır. Arkadaşı Prof. Moore ona sık sık piyano ile eşlik ederdi.

Robert Tennant kırmızı şarabın iyi bir tada sahip olduğunu kabul ederdi. Bir süre Trinity College’de ilginç olarak şarap komite üyeliği yapar.¹⁰ Bu tarz farklı ilgileri Onun konuşmalarını bazen hoş bazen ilginç bazen de parıldayan bir şekilde etkileyen biri yapıyordu. Farklı alanlara ilgi duyması, Onun sert karakterinin belirgin özelliklerindedir.

Tennant’ın hem konuşma hem de yazı tarzı, oldukça kendine özgüdür. O, bol miktarda Latin ve Yunan alfabesinden kelimeler alarak çok uzun ve kompleks cümleler kullanmayı tercih ederek, kendine özgü sağlam bir tarz oluşturmuştur. Onun bu tarzı kelimelerin anlaşılır şekilde cümle oluşturmalarını ve kelimelerin başka anlamlara gelmeden tam anlaşılmasını sağlar hale getiriyordu. Tennant’ın öğrencilerinden biri olan Heywood, Cambridge Review’deki günleriyle ilgili biyografisinde şunları anlatır; “*Philosophical Theology*’yi okumak için W.E.A. sınıfındayken, daha ancak ilkokul öğrencisi olan kantin yardımcısı bir kızla tanıştım. Kızın sevincinin samimiyeti Tennant’ın hepimize bıraktığı zengin mirasının göstergesidir.” Bu hikâye Onun üslubunun anlaşılabilirliğinin göstergesidir.¹¹

F. R. Tennant aslında utangaç birisidir. Hiçbir zaman duygularını dışavurma eğilimli ve kolayca yanına yaklaşılır birisi olmamıştır. Ancak sert koruyucu dış görünümünün altında iyi kalpli birisidir. Prof. F.J.W. Roughton, Tennant’ın üniversitenin yaşlı diğer öğretim üyeleri tarafından korkutulmasına, *High Table*’da teorikte eşit şartlarda karşılaşmasına ve çekingen bir genç olmasına rağmen *Fellow of Trinity* ödülünü kolayca nasıl aldığını anlatır. Bu utangaç adam özel durumlarda başkalarını en iyi şekilde anlayabilir ve duygularını başkalarıyla paylaşabilir bir yapıdadır. Ancak o duygusal biri olarak kendi utangaçlığıyla

¹⁰ Broad, s. 243.

¹¹ Broad, s. 243.

savaşıp üstesinden gelmeye çalışarak suçluluk duygusunu aşmaya çaba sarf eder.¹²

Tennant'ın görünürdeki soğukluğunu, yaşı ilerledikçe kulağındaki artan duyu eksikliği biraz daha artırır. Duyu kaybı uzun hayatı boyunca görünürde muzdarip olduğu tek bedensel kusurudur. 1926 yılında seçildiği *Eranus*'tan¹³ Ekim 1934 yılında kulağında artan duymazlık sebebiyle istifa eder. F. Robert bu dernekte, teoloji bölümünde sunumlar yapar. Üyeliğini yaptığı sekiz yıl boyunca da bazı mükemmel tebliğlere imza atar. Tebliğlerden tutanaklarda isimleriyle kaydedilmiş üç tanesi bulunmaktadır: *The Emprical Approach to Theolgy*(5 Şubat 1929), *The Relations of Theolgy to other Departments of Knowledge* (13 Şubat 1931) ve *Deism* (7 Şubat 1933). Onun yayınlanmış eserlerinin yeniden düzenlendiği atölyede basit bir şekilde basılmış bu tebliğler sade ve gösterişsizdir. Son derece geniş ilgi sahası ve bilgi uzmanlığı, Tennant'ın diğer üyeler tarafından değerlendirilen tebliğlere değerli bir katkıda bulunmasını sağlamıştır.¹⁴

Tennant, duyma problemi arttıkça fakültede daha az bulunur ve fakülte ona sıkıcı gelmeye başlar. İkinci dünya savaşından sonra neredeyse hiç fakülteye uğramaz olur. Bu zaman diliminde, yavaş yavaş Onun isminin önemsiz olduğunu düşünen bir nesil yetişir. Buradan Onun hayata küsmüş veya yalnız birisi olduğu anlamı çıkarılamaz. Onun görüş açısı ve entelektüel gücü hayatının sonuna kadar okumaya devam etmesini sağlar. Filozofumuz en çok satan İngiliz romanlarının neredeyse tamamını okuduğunu iddia etmiştir. Ölümünden çok kısa bir süre önce Trinity College Yönetici Yardımcısı Prof. H. A. Hollond, Onun Yunan klasik eserlerini orijinalinden okumakla meşgul olduğunu ifade eder. Doksanıncı doğum gününde sağlığı, herkesin huzurunda kendisini takdim eden Fellows of Trinity üyeleriyle birlikte içki içecek kadar iyi durumdadır.¹⁵

¹² Broad, s. 244.

¹³ Eranus; 1872 yıllarında Wescott, Lightfo ve Hort tarafından kurulan ve 12 tane Fellows of Cambridge fakülteden oluşan bir dernektir. Bu dernek bir dönemde iki kez ders veren ve odalarına kâğıtlarını okumak, dinlemek onlarla tartışmak için derneğin bir üyesi olarak gelen farklı alanlarda uzmanlara sahiptir.

¹⁴ Broad, s. 244.

¹⁵ Broad, s. 245.

Tennant, doksan birinci doğum gününden bir kaç gün sonra 9 Eylül 1957 tarihinde hayata veda eder. Bu günler uzun bir tatil dönemine rastlar. Bu nedenle anma töreni, fakülte kilisesindeki takip eden güz dönemine ertelenerek 23 Kasım 1957’de yapılır. Onun öğrencilerinden olan Kilise Yöneticisi Prof. J. Burnaby, eski bir meslektaşını anma törenine en uygun konuşmayı yaparak konuşmasında Tennant’ın *Ecclesiasticus*’nın LI, VV. 13–22 ve 29–30 bölümünden seçmeler yapmıştır. Onun hayatı ve kişiliğinden bahseden bölümleri anlatması anma töreni için gayet uygun bir konuşma olmuştur. Onunla ilgili bu konuşmada devam eden cümleler şöyle geçer; “Henüz daha genç bile değilken, dualarımda açık bir şekilde bilgelik istedim... Ruhum benim tam olarak ne yapmak isteyip istemediğimle ilgili mücadele etti... Ruhumu kendim yönettiğimde de onu saf olarak buldum. Kalbimin en baştan beri onunla bağlantılı olduğunu anladım ve neden kendimi boşluğa bırakayım ki...”¹⁶

Ecclesiasticus’daki bilgiler F. Robert Tennant’ın bir Din Filozofu olarak yaptığı çalışmalardan bahsetmeye devam eder. Bu eserin giriş kısmında Onun analitik psikoloji ile ilgilendiği vurgulanarak anlatılmıştır. Burada öncelikle bilgi hakkındaki, doğa bilimcileri, tarihçiler, teologlar ya da psikologların bizzat kendileri tarafından meydana getirilip getirilmediği şeklindeki tüm iddiaları temellendirilir. Yine O, 1897’den 1925’e kadar Cambridge Üniversitesinde Mantık ve Zihin Felsefesi Profesörü olan James Ward’ın epistemolojik ve psikolojik teorilerinden derinden etkilenir.¹⁷ Filozofumuz temel olarak Ward’ın analitik psikolojinin bulguları olarak çıkarımları olan genetik çalışmalarını kabul eder. *The Philosophy of the Sciences*’ı takip eden Turner Hocaları da Ward’ın öğretilerinin birçoğunu önceden kabul etmişlerdir. Bu kabulü onlar Ward’ı İncil’e yakıştıramayan bazı filozofların çok sert eleştirileriyle karşılaşmışlardır.¹⁸

Prof. J. E. Littlewood, Onun hakkında şunları söyler; “Tennant bir keresinde bana bir sırrını verdi; Cambridge’de Tennant’ın öğrenci kabul günlerinde, o ateizm dönemini yaşıyordu. Fakat O, T. H. Huxley’in polemik

¹⁶ Broad, s. 245.

¹⁷ Ramsey, Ian Thomas (Rt. Rev.), *Tennant Frederick Robert*, **Encyclopedia Britannica**, Encyclopedia Britannica Inc., USA 1970, vol. 21, s. 833.

¹⁸ Broad, s. 246.

yazılarına karşı tepki koyarak ve okuyarak, inancını yeniden oluşturmuştur. Tennant'ın okuduklarından bir kısmı bu düzelmenin yetersiz olduğu hakkında ve Onun kalıcı olarak zayıflatılmış teolojik özümsemeleri şeklindeki çözümü hakkında şüphelenmeye götürmüş olabilir.”¹⁹

Aynı zamanda deneyimli bir din adamı olan F. Robert hayatı boyunca anlaşılma, mantıksızlık ve mistisizmden nefret eder. O, Jakob Boehme'den bir cümle alıntı yaptıktan sonra tipik bir şekilde yorum yapar: “Bizler iyilikleri onlarla isimlendirilmek için yaparız.” Onun teolojik duruşunun özeti mahiyetindeki yukarıdaki cümleden açıkça anlaşılmalıdır ki; Onun bütün niyet ve amaçlara bakış açısı optimisttir. 17. yy İngiliz Deistlerine karşın Tennant, kendisini bilim ve tarihin çok daha derin ve çok daha kapsamlı bilgileriyle ve felsefi kabiliyetleriyle donatmıştır. Böylece O birçok iyi teşebbüslerde bulunmuştur. İlk Deistlerden Toland'ın *Christianity not Mysterious* başlıklı kitabını göz önüne aldığımızda, tam anlamıyla Tennant'ın sahip olduğu teolojik idealini açıkça görebiliriz.²⁰

Filozofumuz hakkında oldukça detaylı araştırma yapan Broad'a göre; insan, Hıristiyanlıktaki anlaşılma, mantığa aykırı, iyi duyguları yok eden ve nevropatik olan her şeyi abartmak ve vurgulamak için şimdiki ve yakın geçmişi etkileyecek bir üsluba sahiptir. Onların babalarının(rahiplerin) evlerinden birçok malikâne arasında, eğer hem Tennant ve hem Kierkegard için hazırlanan yerleri varsa, Onların daireleri binanın en sonunda en geniş şekilde ayrılmış olmalıdır. Geçmiş tecrübeler insanı, zamanı gelince bir süreliğine iyi duygular ve sevimli akılcılık için geçmişe götürür. Eğer böyle olursa, elbette kendi türleri içerisinde Tennant'ın çalışmaları da birer şaheser olarak kendisine hayran bırakacaktır.²¹

Frederick Robert'ın yazdıkları iki ana bölümde değerlendirilebilir. Teolojik sahada, insanın düşüşü (fall) ve günah (sin) kavramı hakkında geleneksel Augustinian doktrininden açık bir şekilde ayrılan etkili bir kısım çalışmalar

¹⁹ Broad, s. 248.

²⁰ Broad, s. 251.

²¹ Broad, s. 252.

yapmıştır. Din felsefesi ve bilim felsefesi sahasında yaptığı çalışmalarda ise Cambridge'de çağdaşı olan James Ward'ın etkisi açıkça görülür.²²

Tennant'ın, bilimsel ve teolojik düşünceleri birleştirmek için ortaya koyduğu cesur çabalarını, hem ampirik felsefe hem de ampirik teolojideki farklı alanlardaki gelişmeler öne geçmiştir. Onun akılcı Hıristiyanlık iddiaları da oldukça tartışmalıdır. Dini görüşlere karşı bilimsel sonuçlardan çok bilimsel metot ve tutumların daha çok meydan okuduğu zamanlarda, F. R. Tennant, çok etkili bir savunucudur. O saygın dürüstlüğü ve çetin titizliği ile keskin bir aklı, çok geniş bir ilgi sahası ve bir delil geliştirme kabiliyeti sayesinde kendine has bakış açısı geliştirmiştir.²³

Ninian Smart onun hakkında, burada her şeyin üstünde teizm gerçeğini ispat etme girişiminde rasyonelliği ve ölçülülüğü tercih eden bir filozof, bir din adamıyla karşı karşıyayız der. Tennant'ın bilime bakış açısı, bilinen Âdem hikâyesine şüpheyile bakan, Evrim Teorisiyle ortaya çıkmaya başlayan Hıristiyanlık inancındaki problemlerle yüzleşmeye çalıştığı anlamındaki gerçeği ortaya çıkarır.²⁴

Filozofumuz kendi metodunu a prioriden daha çok ampirik olarak tanımlar. Bununla O;

- 1- Epistemoloji anlayışının insan aklının idrak(cognitive) kapasitesinin psikolojik sorgulanması üzerine dayandırır.
- 2- Onun teistik delilleri tümevarımsaldır. Tanrının varoluşunu bir hipotez olarak inceler. Bu hipotezini oluştururken, iddiasını özel bilimlerin varsayımları üzerine inşa eder.²⁵

²² Hick, s. 94.

²³ Ramsey, s. 833.

²⁴ Smart, Ninian, *Tennant and the Problem of Evil, Philosophers and Religious Truth*, The Macmillan Company, New York 1969, s. 152.

²⁵ Hick, s. 93.

Tennant'ın öğretisinin benzer yönleri, gücünü felsefi bakış açısından olarak oluşmuştur. Ancak bu öğretinin zayıf noktaları da diğer bilimlerin bakış açısından etkilenmiştir.

O, teizmi ve teolojiyi bilimin uzantısı olarak ve esasen aynı yöntemle tartışılabilir bir hipotez olarak ortaya koyar. Bazıları için bu, bilimsel teori ortaya koymak için dinin asimilasyonu olarak görülmüş ve eleştirilmiştir. Tennant teolojiyi, kendine ait bakış açısıyla entelektüel açıdan hatırı sayılır bir konuma yükseltir. Ancak bazılarına göre de bu, Onun dini inancı, yanlış renkler içerisinde sunması şeklinde yorumlanır. Onların bakış açısına göre dini tecrübelerdeki dini inancın gerçek temeli bunun dışında kalmalıdır. Tennant, yaşamı boyunca mağrur bir şekilde dini olmayan bilgilerden dini çıkarımlara ulaşabilmek için çabalar. Paul Edwards bu çabanın, teistik inancı yanlış ve yetersiz temel üzerine bina etmek olduğunu söyler. Ona göre bu durum, görüşlerini güçlendirmekten ziyade zayıflatmıştır.²⁶

Eserleri

F. R. Tennant 1901-1902 akademik yılında Cambridge Üniversitesinde *Hulsean Lectures* derecesine yükselir. Burada verdiği dersler *The Origin and Propagation of Sin* adıyla 1902'de ilk basımı yapılarak yayınlanır. 1906'da ikinci basımı ve 1908'de de yeni basımı yayınlanır.

Bu kitapta “Günah” kavramının tarihi seyri analitik yöntemle anlatılmıştır. Yazarımıza göre bu eserin amacı ilk olarak; tarihi süreç içerisinde ortaya çıkan dökümanları düzenleyerek bir bütün haline getirmektir. İkinci amaç ise; Hıristiyanlık ve Yahudilikteki günahkârlık/günahlılık fikrini ve bununla birlikte “Düşüş(fall)”ün dinlerdeki ve teolojilerdeki gelişimini incelemektir.²⁷

²⁶ Hick, s. 94.

²⁷ Tennant, Frederick Robert, **The Sources of the Doctrines of the Fall and Original Sin**, Cambridge University Press, Cambridge 1903, s. 5 vd.

1903'te *The Sources of the Doctrines of the Fall and Original Sin* adlı kitabını yayınlar. Bunu 1905'te *The Being of God in the Light of Physical Science* adlı eseri izler.²⁸

Filozofumuz, ilk kitaplarında *Günah* kavramını (1902-1912), *Düşüş 'ü(fall)* (1903), ve *mucizeyi(miracle)* (1925) tartışır. Onun ilk üç kitabı Hıristiyan teolojiye dayandırarak yazdığı “Günah (Sin)” konusu üzerinedir. Birinci kitabın başlangıcı ve üçüncü kitabın tamamı felsefe üzerinedir. Bunların aksine ikinci kitap tarih üzerinedir.²⁹ “Günah” kavramı üzerine yazdığı son kitabı *The Concept of Sin* ise 1912'de basılır. Ayrıca *Encyclopedia Britannica*'nın (1929) on dördüncü baskısında “deizm”, “iman” ve “günah” konuları hakkında makaleleri yayınlanmıştır.³⁰

F. Robert Tennant'ın tarihsel çalışması *The Sources of the Doctrines of the Fall and Original Sin*, Eski Ahit'in doğruluğu şüpheli kilise kanunları, Yahudi filozof Alexandrian'ın, Yahudi din adamlarının ve yalancı Yahudi yazarların St. Paul'e kadar ve o zamandan ilk dönem Hıristiyan papazları süresince St. Augustine'e kadar yazdıkları ilkel Samilerin halk biliminden oluşan düşüncelere dayanır. Bu kitap oldukça dolu ve ilginç bir anlatıdır. O, kitabı oluştururken farklı dillerde okumalarını, kullandığı kaynakları her zaman eleştirci ve hukuki olarak değerlendirerek çok geniş bir şekilde temellendirir. Bu kitap okuyucuyu ilim, dindarlık, irfan ve içerisinde hahamlara ait yazılar da bulunan acayip saçmalıklar yığıntısı üretmek için başka yerde tamamlanmamış eleştiri ve analizler arasında hayretler içinde dolaştırır.³¹

1925'te Tennant'ın 1922'de Londra Üniversitesi'nde verdiği dersler *Miracle and its Philosophical Presuppositions* adı altında basılır. Tüm bunlar Onun başyapıtı olan *Philosophical Theology*'e zemin hazırlayan çalışmalarıdır. *Philosophical Theology*'nin ilk cildi 1928'de tamamlanan *Ruh Ve Ruhun Yetenekleri*, ikinci cildi ise 1930'da tamamlanan *Dünya, Ruh ve Tanrı* başlığıyla

²⁸ Broad, s. 247.

²⁹ Broad, s. 248.

³⁰ Ramsey, s. 833.

³¹ Broad, s. 249.

yayınlanır. Bunu 1932’de *Philosophy of the Sciences* takip eder. Uzun bir aradan sonra 1943’te *The Nature of Belief* adlı eseri basılır. Bu kitaplar Tennant’ın felsefeye asıl katkılarını ve felsefenin genel konuları ile din felsefesi arasındaki ayrımı ele alır.³²

Robert Tennant *Philosophy of the Sciences* kitabında, eninde sonunda pragmatik olan insan aklına doğrulanan bütün bilgileri mantık ve matematik de dahil tartışmıştır. Böylece Onun düşünce sisteminde yer alan bilim ve doğal teoloji (natural theology), ortak metot ve konumu kullanmışlardır. Ona göre tümevarımsal bilim kendi açıklayıcı prensip-yorumlarına sahiptir. Kendisinin ortaya koyduğu inanç doktrinleri aslında doğal teoloji inancıyla devam eder.³³

Frederick Robert, daha önce de bahsi geçen *Eranus* isimli zamanının alanında uzman olan kimselerin üye olduğu bir dernekte, teoloji bölümünde bazı sunumlar yapar. Sunumlardan tebliğ olarak tutanaklarda isimleriyle kaydedilmiş üç tanesi bulunmaktadır: *The Empirical Approach to Theology* (5 Şubat 1929), *The Relations of Theology to other Departments of Knowledge* (13 Şubat 1931) ve *Deism* (7 Şubat 1933).

Onun en büyük eseri iki cilt halinde olan *Philosophical Theology*’dir. Bilimsel temellerden gelişen bu kitapta “kendi kendisini öven teistik dünya görüşü, diğer yorumlardan ya da yorumu kabul etmeyen bakış açısından daha akla yatkındır, yaşama ve bilime kılavuzluk eden bilgi ile daha uyumludur”³⁴ tezini savunur.

Philosophical Theology’nin birinci cildi, Ward’ın mantık ve zihin felsefesi alanındaki teorilerine dayanarak insan ruhunu tanımlamaya yönelik orijinal bir teoriyi geliştirme teşebbüsüdür. Belki de bu yöntem görüş çeşitliliğini en iyi anlatan yöntemdir.³⁵ O, bu büyük çalışmasının birinci cildinde (1928), kullandığı metodu James Ward’a borçlu olduğunu açıkça itiraf eder. On ikinci bölümde Tennant, kendisinin yaratılışından ve filozofluğundan kaynaklanan mistisizme

³² Broad, s. 254.

³³ Hick, s. 93.

³⁴ Hick, s. 93.

³⁵ Broad, s. 243.

karşı soğuk davranışlılığını göstermekten çekinmez. Burada bağımsız olarak belirginleşmiş bir teizme Tanrının ihtiyaç duyduğunu ortaya koymak ve dini tecrübe iddialarını haklı çıkarmak için tartışır. Tartışmayı insanın kişilik yapısı ve dünya hakkındaki bilgileri; epistemoloji, psikoloji ve doğa bilimlerinden elde ederek zahmetli bir ilerleyiş ile ortaya koyar.

Bu eserin ikinci cildinde(1930) Tennant, “tasarım”(design)’dan ortaya çıkardığı delilinin kendine has yorumunu açıklar. Filozofumuz genel olarak, tek başına anlamsız kalan insan hayatı ve deneyimleri, birçok bilgi alanında kullanışlı kavram ve benzeri düşüncelere gerek olduğunu göstermeye çalışır. Bu kavram ise onu “kozmetik teoloji” üzerine temellendirilmiş, Tanrı için toplu olarak birikmiş delillere götürür.³⁶

Aynı zamanda *Philosophical Theology*’nin ikinci cildinde, Tennant, *Tasarım(design)* delilinin yorumunda, Hume’un, William Paley’in *Natural Theology*’nin zirvesinde olduğu 18. yy teologlarının çok basit delillerine yaptığı eleştirisini aynı şekilde 19. yy.daki konuyla ilgili gelişmeleri ve 20. yy.’ın başlarında Darwin’in yaptığı bilimsel çalışmaları dikkate alır. Bu kitap, teistik düşünce sistemiyle yazılmış Onun muhtemelen en güçlü sunumudur. Onu diğerlerinden ayıran en önemli özelliği teolojik delillerin ciddi tartışmaları ve ilk yüzyıllarda üstünkörü yapılmış ya da çağdaş popüler savunucuların yaptığı yorumlardan ziyade Onun tarafından şart koşulan yöntemdir.³⁷

³⁶ Ramsey, s. 833.

³⁷ Hick, s. 93.

I. BÖLÜM

KÖTÜLÜK PROBLEMİ

1.1. Kötülük Kavramı

Kötülük problemi, dünya ile rasyonel olarak veya anlamlı bir amaç olarak ilgilenen herhangi bir felsefe türü için devam eden bir sorundur. Ne teizmin ne de Hıristiyanlığın oluşumunu adlandırdığı bu problem, teistler ve Hıristiyanlar için bir bilmecedir. Fakat kötülüğün varoluşu dünyadaki diğer felsefi teorilerden çok teizmin ilgilendiği en önemli sorundur. Zira teizm, dünyanın sadece akli bir amacın ifadesi olduğuna dair bilgi vermez. Aynı zamanda teizm tamamen iyi olan bir isteğin amacını şekillendirir. Bu noktada filozofumuz kötülük probleminin teizmde çözülemez görünen yapısına rağmen aşılacak bir problem olmadığını düşünür ve iddia eder.³⁸

Tennant, bu problem hakkında öncelikle mutlak ve zorunlu bir kanıt (demonstration) veya genel bir uzlaşma için bir miktar argüman temin edebileceğini ümit ederek çözüm arayışına başlar. Onun problemi ele alma yolunun ve teizmdeki diğer doktrinlerle ortaklığa neden olacak şekilde amaç edinmenin -ilk başta zor görünen Tanrıya inanma ve ondan esinlenen İsa Hıristiyanlığının uzlaştırılması gibi- olayları anlamak için bıraktıkları uzun bir yolu göstermek için çabalamanın çok umut verici görüldüğü ileri sürülebilir.³⁹

Tennant'a göre kötülüğün aslında hiç var olmadığını, bir ilizyon olduğunu söyleyerek bu işin içinden çıkmak mümkün değildir.⁴⁰ Sonsuzluğun hâkim olduğu bir değerlendirmede, aslında kötülük diye bildiğimiz şeyin öyle olmadığı iddia edilebilir. Fakat bu, dünyada yaşanan zulüm ve acıyı görmemize engel olmaz.⁴¹

³⁸ Tennant, Frederick Robert, *The Problem of The Existence of Moral Evil, The Elements of Pain and Conflict in Human Life, considered from a Christian Point of View*, Cambridge University Press 1916, s. 74.

³⁹ Tennant, *The Elements...*, s.75.

⁴⁰ Tennant, Frederick Robert, *Philosophical Theology*, Cambridge University Press, Cambridge 1956, vol. II, s.182 vd.

⁴¹ Smart, s. 154.

Gerçek dünyanın kazanımları Tanrının yanı sıra insanoğlunun yapısından da kaynaklanmaktadır. Düşünürümüze göre, dünyanın herhangi bir ahlaki düzeni olmamasına karşılık, bizler ahlaki düzenin gerçekleştirilmesi için Tanrı ile çalışma arkadaşlarıyız. Çünkü bu durumdan, doğrudan Tanrının isteklerinin değil, insanın isteklerinin bulunduğu bu ahlaki düzen içerisinde sunulmuş gerçek kötülük mesuldür.

İnsanoğlunun işlediği kötülük, Tanrının bir eylemi değildir. Şüphesiz ki Tanrı insanoğlunun günah işleme ihtimalini önceden bilmektedir ve günahın var olma ihtimalinden sorumludur. Ancak Tanrı günahın gerçekleşmesinden sorumlu değildir; çünkü mantıken günah hiçbir zaman gerçekleşmeyebilir. O hiçbir zaman bizim kötülüklerimizin yaratıcısı değildir. Doğrusunu söylemek gerekirse, Tanrı, hayra sahip olmak için ya da bizim iyiliği elde edebilmemiz amacıyla, günaha izin vermiştir. Öyleyse günah işlemeye izin vermesiyle ilgili olarak hem Tanrının hem de insanoğlunun bakış açısıyla Tanrının iyiliği savunulabilir. Ancak bu durumu savunmak için, ahlaki düzen üzerindeki kargaşa, keşmekeşlik ve sefaletle rağmen böyle bir düzenin varlığını kabul etmemiz gerekir. Buradan, Tanrının değer dünyasının bir çeşidi olarak ahlaki düzenin var olduğu dünya, en değerli dünyadır çıkarımına varabiliriz.⁴²

Filozofumuzun düşünce sisteminde Tanrı kötüdür; fakat burada genel olarak bilinen bir kötülükten bahsedilmemektedir. Bu durum, bir Hıristiyan için rahatsızlık vericidir.⁴³ Yine de Tennant, kötülüğün sadece olumsuz bir şey olduğunu söylemenin hemen hemen beyhude olacağını belirtir. Konuyu daha iyi kavrayabilmek için O, somut örnekler vermiştir. Tıpkı körlüğün görüntünün olmaması olduğu gibi, geneldeki kötülükler de olumlu varoluşlar değildir. Fakat “kötülük” kelimesini kullanarak kötülüğün varlığındansa iyilikteki acizliklerin içinde olması gerektiğini referans almak gerekir. Böyle bir durum, dışın ağrıdığı veya bir fare acı içinde kıvrandığında o anki hisler ve meselenin boyutu hakkında konuşma hakkımızın olduğu gerçeğini inkâr etmek gibidir.⁴⁴

⁴² Tennant, **The Elements...**, s. 83.

⁴³ Smart, s. 155.

⁴⁴ Smart, s. 156.

Tennant, ahlaki kötülük ile fiziksel acıyı ayrı ayrı ele almayı teklif ederek probleme analitik bir yöntemle yaklaşmayı tercih etmiştir.⁴⁵ Ona göre bu konunun detayları hakkında konuşurken, filozofların çözmeye çalıştıkları konuları kapsayan eski problemler hakkında, filozofların sözde çeşitli teşebbüsleriyle ilgili tarihi veya eleştirel tartışma ile boşu boşuna bunu güçleştirmemek gerekir. O basit bir şekilde önce kişiye, bir teist olarak ilerlediği inanca götüren yolun değerli olduğunu göstermenin zorunlu olduğunu düşünmüştür. Kendi ifadesiyle, sahip olduğu kendi aklındaki kötülük, günah ve acının varlığı ile ilgili zorluklarla karşılaşmak için bizzat çabaladığını belirtir.⁴⁶

1.2. Fiziki Kötülük ve Tanrının İradesi

Kötülük problemini kavramsal olarak ele alırken Tennant'ın problemi iki önemli kısma ayırarak çözüm çabasını ortaya koyduğunu çalışmamızda daha önce belirtmiştik. Bu ayırmda konunun ilk kısmı ahlaki kötülük ve insanın özgürlüğü meselesidir. Ancak öncelikle problemin bir diğer kısmı olan fiziki kötülük ve Tanrının iradesi konusunu filozofumuzun görüşleri kapsamında açıklamaya çalışacağız.

Doğrudan Tanrı ile ilişkilendirilen “fiziksel kötülük”, doğal nedenlerden dolayı ortaya çıkan acıdır. Bu kötülük çeşidi, fiziksel dünyanın işleyişi tarafından üretildiği için bu şekilde adlandırılır. Ahlaki ve fiziksel kötülüğün çıkış noktaları hakkındaki problemler ayrı ayrı baş edilmesi gereken ölçülerdedir.⁴⁷

Varlık âleminde sadece insanoğlu en zalim hatalar yapmamakta, Tanrının yaratmış olduğu evren de onların üzerine sıkıntılar, deprem ve çeşitli hastalıklardan kaynaklanan perişanlıklar ve bereketsizlik şeklinde sıkıntılar vermektedir.⁴⁸ Bazı hastalıklar ve ekonomik bozulmaların insanın kendi kafasının dikine gitmesinden kaynaklandığı kabul edilen bir gerçektir. Ona göre, bu bizi, ahlaki kötülük olgusuna götürür ki, bu konuyu daha sonra detaylı bir şekilde açıklamaya çalışacağız.

⁴⁵ Tennant, *Philosophical...*, s. 182.

⁴⁶ Tennant, *The Elements...*, s. 76.

⁴⁷ Smart, s. 156.

⁴⁸ Tennant, *Philosophical...*, s. 185.

Hastalıkların ve perişanlıkların büyük bir kısmı çoğunlukla insanoğluna düşman gibi görünen fiziksel dünyadan kaynaklanmaktadır. Bu, sadece insanlar için geçerli bir durum değildir. Hayvanlar bile acı çekmektedir. Kabul edilmelidir ki, tekrar, bu acı çekmelerin bazıları yine insan yüzündendir; ama büyük bir çoğunluğu da doğanın işidir. Her gün, çalılıkların arasında ve taşların altında, derin ormanlarda ve okyanus ötelerinde görülmemiş acı mücadeleler ve ızdıraplı hastalıklar, yaşayan canlıların sırtında yükleridir. Görmüş olduğumuz gibi bütün bunları inansın eylem alanına veya kötü ruhların icraatlarına atfetmek akla neredeyse hiç mantıklı gelmemektedir. İşte burada acılardan sorumlu olarak Tanrı belirlemektedir.⁴⁹

İnsanoğlu “abartı” acının ne olduğuna karar veremez. Eğer iddiamız doğruysa şunu belirtmek faydalı olacaktır ki; bilinçli varlıkları barındıran, idare eden bir evrende acı çekme ve trajedi kaçınılmazdır. Dünya yaratıldıktan sonra insanların elinde kötülük problemi var olacaktı ve insanoğlu trajedilerde de sefaletlerde de Tanrı’nın iyi ve güçlü olduğuna karşıt kanıtlar bulacaktı. “Fiziksel kötülüğün bir kısmının kaçınılmaz olduğunu kabul etsek de bu kadar fazla olmasını açıklamak zordur.⁵⁰

Bu bağlamda Tennant tarafından yapılmış önemli bir gözlem de, evrenin kesin bir şekilde düzenle yönetilmesi gerektiğidir. İlk olarak, herhangi bir olayda, bir evren olabilmesi için aslında bir kalıbı olmalı; ikinci olarak sadece eşyanın düzenliliğinin temelindedir ki bu sayede rasyonel bir hayat olabilsin. Düzen olmadan, nasıl olurda kehanetler olurdu veya ihtimaller, öngörüler tahmin edilirdi? Yazarımıza göre, evrendeki düzenin devamlılığını sağlayan şey olmadan, insanın entelektüel güçlerinin gelişimi ve ahlaktan da bahsedilemez. Kısaca, yaratıcılık ve özgürlük tecrübesi için uygun bir temel gereklidir. Gelişigüzel ve programsız bir dünya tasavvur edilebilirse, onun ahlaki ve mantıklı varlıkları içermesi mümkün olamaz.⁵¹

⁴⁹ Tennant, Frederick Robert, *The Problem of Suffering, The Elements of Pain and Conflict in Human Life, considered from a Christian Point of View*, Cambridge University Press, Cambridge 1916, s. 98.

⁵⁰ Smart, s. 171.

⁵¹ Tennant, *Philosophical...*, s. 188.

Düzenden yola çıkarak Tennant'ın ortaya koyduğu “*tasarım delili*” bu probleme çözüm bulma ve bu çözümü temellendirerek yukarıda adı geçen yaratıcılık ve özgürlük gibi bazı konuların da açıklama çabasının sonucudur.

Filozofumuz, din felsefesinde daha çok gaye ve nizam delili olarak bilinen bu delili, “*tasarım delili*” adı altında yeniden ele alarak onu çok daha geniş bir zemin üzerine oturtmaya çalışır.⁵²

Tennant, tek tek varlıklarda görülen düzen ve gayeden çok, “kozmetik teleoloji” den yola çıkar. Onun istediği, âlemin yapısına dayanarak dinin temel hükümlerini ispat etmek değil, bu hükümlerin makul olduğunu göstermeye çalışmaktır. Klasik teleolojik delil, diyor Tennant, daha çok canlılar dünyasında görülen yahut “yıldızlı semada” temaşa edilen düzen fikrinden yola çıkıyordu. Oysa modern araştırmalar mikro seviyede müthiş bir düzenlemenin var olduğunu ortaya koymuştur. İnorganik diye adlandırılan yapı da bile olağanüstü bir dinamikliğin varlığından söz edilmektedir.⁵³

Onun genel bilgi teorisine göre açıkça anlaşılmaktadır ki; *tasarım delili*, “zorlayıcı kanıtlar bulmaya uğraşmaktan ziyade akla uygun inançlara nedenler temin etmek içindir.” Bu delil, matematik ya da mantık kavramını değil, olasılık kavramını kullanır. Ancak “mantıksal olasılık hayatın kılavuzudur” ve olasılık bütün bilimsel tümevarımların en büyük temelidir ki, bunu Tennant zaten *Philosophical Theology*’(Felsefi Teoloji)nin birinci cildinde ifade etmiştir.⁵⁴

Bu delil, kendisi doğada apaçık belli olan *tasarımın* kendine özgü durumlarına ya da evrendeki birikimlere dayanmaktadır. Tennant, her bir ayrı durumun adaptasyonunun sadece tabiatçılıkla, hem de teolojik şartlar altında, layıkıyla açıklanabileceğini ifade eder. Ancak o, “birlikte örülmüş kalabalığın ahlak, akıl ve hayat tiyatrosu için hazırlanmış dünyaya uyumunu, mantıklı bir

⁵² Aydın, Mehmet S., **Din Felsefesi**, Selçuk Yayınları, Ankara 1996, (Beşinci baskı-Birinci baskı 1987), s. 78.

⁵³ Aydın, s. 78.

⁵⁴ Hick, s. 93.

şekilde, tekniğin ya da biçimlendirici gücün, ya da küçük ama kullanışlı zekânın sonu olarak kabul edilemez” olduğunu iddia eder.⁵⁵

Tennant’ın detaylandırılmış delilleri aşağıdaki aşamaları içermektedir:⁵⁶

1- İnsan zihni ile dış dünya arasındaki uyum: Dünya düzeninin temel durumu, insan düşüncesiyle bağlantısını -bu düşünce büyük veya küçük bir kâinat olduğundan- benzer durumlarda hiç olmamış, tekrar etmemiş, evrensel düşüncelere yer vermeyen, sabit olmayan ilişkilere sahip, kararlılıkla alakası olmayan konuları içeren ve gerçek kategorileri olan, belli bir kaosu ve kendi kendini makul bir şekilde idare edebilecek duruma geldiğinde az ya da çok anlaşılır bir şekilde devam ettirmektedir.

2- Canlı varlıkların dış dünyaya uyumu: Hayvan bünyelerinin iç ve dış adaptasyonu, işleyen bir evrimsel süreç -doğal seleksiyon- açısından açıklanabilir. Fakat kendi kendisini açıklayan bir süreç, başka bir evrensel amaç olarak kabul edilemez. Burada organik evrimin keşfi, bilimi amaç edinen kişinin varlıkların ilk konumunu değerlendirmesinin ürünleri olarak özel tasarımlarındaki konumundan, süreç içerisinde yön gösterme ve değiştirmesine sebep olmuştur.

3- İnorganik yapı ile organik yapı arasındaki uyum: Organik yaşamın ortaya çıkması, inorganik düzeyde karışık ve belirli bir hazırlayıcı süreci önceden varsaymak demektir. Öyleyse maddi dünya, niçin akıl ve zekâyı yaratmıştır? Eğer burada milyonlarca dünya var dersek, bu durumun bu kadar âlemden bir kaçında gerçekleştiğini kabul edebiliriz. Ancak burada yalnızca tek bir dünya vardır.

4- Âlemin estetik değeri: Doğa geniş zenginlikler içerisinde sadece insanoğlunun hoşlanması için var edilmiş gibi görünen güzellikler ortaya koymaktadır. Teistik bakış açısıyla, doğanın güzelliği, ahlaki hayat için bir tiyatro sahnesi olan dünyanın anlaşılabilirliğinin bir parçasıdır. Böylece, teizmin bu durumu, estetik önemi sayesinde güçlendirilmiş olmaktadır.

⁵⁵ Hick, s. 93.

⁵⁶ Tennant, **Philosophical...**, s. 79 vd.

5- Âlemin ahlaki gelişmeye imkân sağlaması: İnsanoğlu ahlaki duygularıyla birlikte meydana getirilmiştir. Eğer bizler evrim sürecini, evrimin ilkel çağlardaki kökenine ve evrimin insanoğlundaki meyveleri olan ahlaki ve ruhsal tecrübelerine bakmadan yargılsak, o zaman şunu kaydetmemiz gerekmektedir: “Doğanın geçirdiği sürecin tamamı, ahlaki ve zeki yaratıkların gelişimi için yardımcı kabul edilerek gerçekleşebilir.”

Bütün felaketlere, “pençe ile çene arasında” ürkütücü şekilde devam eden hayat mücadelesine rağmen ahlaki değerleri kazanan bir varlık meydana gelmiştir. Hatta denebilir ki dış dünyada öyle bir mücadele olduğu için, insanoğlu ahlaki değerleri takdir eden, ahlaki prensiplere göre hareket etmeye çalışan bir varlık olmuştur.⁵⁷

6- Tekâmül sürecinde görülen topyekün ilerleme: Doğayla ilgili bu beş görüş, tek tek bakıldığında tabiatçymış gibi anlaşılabilir. Bununla birlikte, tamamı düşünüldüğünde, bu görüşler, doğanın insanı meydana getirmek için kullandığı evrensel bir amaç önermektedir. Daha da fazlasıyla, biz, insan var olmadan önce meydana gelmiş karışık durumları da öğrenmekteyiz. Tennant’ın ifadesiyle; teizmin savunduğu Tanrı doktrini “daha az mantıklı ya da daha az güvenilir olan, birikerek artan sebepsiz tesadüfün alternatif teorisi” olmaktadır.⁵⁸

Böylece Teizm dünyayı bir bütün olarak en mantıklı şekilde açıklamaya çalışmış ve kanıtlamak için çabalamıştır. Tennant, kötülük problemini kabul edilen teistik hipoteze boyun eğmeyecek bir şekilde tartışmış ve 20. yy’daki bu konunun uzmanı birçok İngiliz teologun tipik düşünce sistemi olan teodiseyi tercih etmiştir. Bu çeşit teodisenin kökenleri, Hıristiyan kilisesinin erken dönem Hellenistik düşünürlerinden Schleiermacher’a, özellikle Latin ve Augustin geleneğinin karşısında duran İranlılara kadar uzanmaktadır.⁵⁹

Fakat daha da ötesi, düzenin, varlıkların sürekli değişen arzularına ve çıkmazlarına –davranışlarında anlaşılabilir bir çeşitlilik sergileyen hayvanlarda

⁵⁷ Aydın, s. 79. Ekle philo

⁵⁸ Tennant, **Philosophical...**, s. 82 vd.

⁵⁹ Hick, s. 93.

bile- nasıl öyle adapte olabildiğini görmek gittikçe zorlaşmaktadır. Bu yüzden, davranışların esnekliği, bilinçli varlıkları karakterize etmelidir. Fakat bu, bizi bu hayvanlarla düzen arasında gizli bir anlaşma olduğu sonucuna götürür. Kazaların ve felaketlerin içinde bulunulan durumdan tam olarak nasıl çıkacağını görmek belli ki çok zordur. Tennant'ın da söylediği gibi örneğin; suyun zararlı özellikleri –belli çeşit organizmaları boğma kabiliyeti- faydalı olanlarla aynı kaynaktan gelmektedir. Suyun bazen zarar veriyor olmasından dolayı doğasının bir şekilde düzensiz yapılması gerektiği önerilemez. Akıl sahibi varlıklarla dolu bir dünya düzenli bir dünya olmalıdır ve bu düzenlilik de duygulu varlıkların başına felaketlerin geleceği anlamına gelir.⁶⁰

Diğer bir örnekte Robert Tennant yukarıda bahsettiğimiz durumu başka bir açıdan açıklamaya çalışır. Mesela; kanser hücrelerinin arkasında diğer hususlardan tamamıyla farklı bir düzen olduğu farz edilebilir. Burada teorik veya mantıksal açıdan mümkün olan şeyin ne olduğu konusunda karşı karşıyayız. Şu anki dünyanın genel kalıplarına göre bina edilmiş alternatif bir kozmos çizersek, hayalimizde şu anki dünyaya ait bazı özellikleri yadsıyarak aslında şu anki kozmosun faydalı bazı özelliklerini de yadsıdığımızı fark edip kendimizle çelişkiye düştüğümüzü görürüz. Fakat bunu kabul edersek, bilim ilerledikçe gerçek dünyanın kalıplarıyla inşa edilmiş alternatif mantığa yatkın kâinatları tasarlamak zorlaşacaktır. Böylece kanser hücreleri maddenin faydalı özelliklerinden kaynaklanıyor olsa bile, kâinatın yok olma koşulunu kabul etmedikçe onun yokluğunu da istemek zor olacaktır.⁶¹

Evrende var olan uyumla ilgili söz konusu edilen durumları açıklamak için kesinlikle şans ya da tesadüf kavramlarını hareket noktası olarak alamayız. Âlemi açıklamak için sadece bu âlemlle sınırlı kalarak sorgulayıcı felsefi düşünceden vazgeçmek karşımıza ciddi problemler çıkarmaktadır. Günümüzde bilim, ne kadar ilerlemiş olursa olsun, kozmik teleolojiyi tam olarak açıklamak imkânına henüz ulaşabilmiş değildir. Bu durumda Tennant, o halde yaratıcı Tanrı anlayışına dayanan dinin açıklaması, niçin makul olmasın? sorusunu gündeme getirir.

⁶⁰ Smart, s. 170.

⁶¹ Smart, s. 172.

Onun bu delili temellendirmesindeki tutumu iki yönden eleştirilmiştir: Biri, Teleolojiyi adeta bilimin bir devamı gibi görmesi; diğeri, dinin getirdiği açıklamayı bir “hipotez” olarak değerlendirmesidir. Özellikle bu son nokta, ilmi bir çerçevede tartışmayı kolaylaştırmakla birlikte, dindeki iman kavramı ile bağdaşır görünmemiştir.⁶²

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız nedenlerden dolayı, bütün kötülüklerin bir bakıma gerekli olduğu anlaşılabilir. Genelde, bilinçli varlıklar ve kozmik arka planın düzeni arasındaki belirli kazalar ve gizli anlaşmalar düzen açısından tam olarak sorumlu değildir. Bilinçli varlıklar ve kozmik arka plan arasındaki uyumun kavranabilmesi için Tennant’a göre bir iman sıçramasına ihtiyaç vardır. İşte böyle bir anlaşmanın gerekli olduğunu iddia etmek bir iman sıçramasıdır. Bu sıçrama, içinde yaşadığımız dünyanın bütün bu olanlardan sonra, aklen ikna olduğumuzda durağan fakat mükemmel olan dünyadan daha tercihe layık olduğunu kabul etmek konusunda etkili olacaktır. Bir sıçrama gerekli olsa bile, fiziki kötülüğün varlığı Tanrı’nın iyiliğiyle ve gücüyle tamamen uyumsuz değildir.⁶³

Bütün bunlardan sonra, tartışmamız şudur ki: Her ne kadar kötülüğün varlığı Tanrının gücü ve iyiliğine karşı duran idrak edilebilir karşıt bir kanıt sunsa bile, yine de kötülüğün teizmle nasıl uzlaştırılabileceğini genel bir şekilde ortaya koyabiliriz. Bunun çözümü üç ana fikre dayanmaktadır:

1. Değerlerin yaratılışı için kozmosun bir tiyatro sahnesi olması, onları gerçekleştirmenin evrimsel şekli, tesadüfi, durağan ama mükemmel bir dünyadan daha iyi olabilir. Kesinlikle bu, akla daha yatkındır.

2. Değerlerin evrimi, yavaş yavaş gelişen varlıklarla çarpışma ihtimali olan kozmosa bir düzenlilik anlamı katar.

⁶² Aydın, s. 81.

⁶³ Smart, s. 172.

3. Bunun sadece bir taslak olduğu ve kozmosumuz için de en iyisi olduğu iddia edilmediği, fakat en azından ilk bakışta gözükebileceğinden az mantıksız olan imana dikkatleri çektiği vurgulanmalıdır.⁶⁴

Teizmde, karşıt kanıt olarak kötülüğün varlığını düşünmek, diğer kanıtlardan kuvvetli olması gerekir. Bu genellikle yeterli şekilde değinilmeyen problemin başka bir açısına dikkatleri çekmektedir. Tanrı sadece yarattıklarına acı çekirtmemekte, bu şekilde ona inananların imanını test etmektedir. Bu daha genel bir sorun olan Tanrıya inanma zorluğunun bir parçasıdır. Tanrının varlığı ve vahyi belirsizlik ve şüphe içinde o derece kaybolmuştur ki; bu, yarattığı mahlûkata kendisine iman konusunda bir set daha çekmektedir.⁶⁵

Bu şartlar altında F. R. Tennant aşağıda sıraladığımız soruları da sormayı ihmal etmemiştir. Tanrı neden hem kendi kendine yeten, hem değişmeyi içinde taşıyan bir dünya yarattı, ya da bir kerede durağan mükemmel bir dünya yaratmadı? Ona göre, belki de bu sorular boşunadır. Fakat bu sorular boşuna olsa da, olmasa da bizim ön varsayımlarımızdır. Bu varsayımlarımız, kendimizi içinde bulunduğumuz gelişen bir dünyanın evrimsel şeklinin en iyi ihtimal olduğu hakkında şüphelenmeye bir gerekçe olamaz.⁶⁶

O halde, ahlaki açıdan gelişen ve değişen dünyanın, bu evrimsel şekli de kesinlikle tamamıyla iyi bir Tanrının yüzündendir. Dünyayı ve onun kötülüğünün gerçekliğinin, bir tecrübe olarak verildiğini kabul etmek, bizi hala kötülüğün, aslında iyiliğin kaynağı olduğuna inandıramaz. Bunun nedeninin de, Tanrının bildiğimiz dünyayı, insanın kötülük yapma potansiyelinden ayrı yaratmasından dolayı olduğu sonucuna götüremez. Dünya, kendi türünün en iyi ihtimali olduğunu ispatlayana kadar, teistlerin bu konudaki inancı makul ve sabit kalacaktır.

F. R. Tennant, körü körüne hislerine güvenen, ya da akıl almaz sevgi gibi, ya da az güvenilen büyük bir umut gibi görünen varsayımlardan yola çıkarak

⁶⁴ Smart, s. 176.

⁶⁵ Smart, s. 177.

⁶⁶ Tennant, **Philosophical...**, s. 190.

edinilen bir bilgiden sığınak aramaya gerek kalmayacağını savunur. “En iyi” ve “ihtimal” kelimelerini hem tutarlı, hem de ciddi kullandığımız sürece, bizim mantıklı bir inançtan ödün vermemiz gerekmediği açıkça ortadadır. İnsanlar Teistik anlamları –Tanrının dünya koşullarıyla ilgili olduğu kadar- desteklemeyi göze aldığı sürece şu anda yaşadığımız dünya “en iyi ihtimal” olacaktır.⁶⁷

O halde, öncelikle sorulması gereken sorular; “en iyi” ile ne demek isteniyor? Mesela dünyaya dayandırılabilir bir iyiliğin ölçütü ne olmalıdır? Yani birbirine benzer bir şekilde, hem Tanrı, hem de insan dünyanın iyi olduğunu söyleyebilir mi? Bu bağlamda “İyi” kelimesi bir takım değerleri ifade eder. “En iyi” kelimesi ise –en azından bir teist için- sadece “en yüce değeri” ifade eder. Bu durumda en yüce değer ahlaki değerdir. Bu, ahlaki yargının olduğu her yerde, evrensel insani yargı ihtimalinin de mevcut olması, aslında temelini araştıramayacağımız bir ahlaki yargı olsa gerektir. Bu da, bir değer olarak, “Tanrının yargısı” ve ona benzer şekilde “insanın yargısı” olmalıdır.⁶⁸

Tennant’ın iddiasına göre; bizler bu ahlaki değeri gereğinden fazla çarpıtmamalıyız. Eğer bunu çarpıtırsak, ahlaki değer yalnızca teistin kuşku ve kuruntuları, ateist ve pesimistin teizme karşı eleştirileri sebebiyle olur. Her ikisi de boş yere konuşmaktadır. Teistlerin kuruntuları ve ateist ve pesimistlerin alay etmeleri, her biri sırasıyla akla yatkın olma görüntüsünü sonradan kazanır. İnsanlar kendilerinde “Tanrıyı aptalca sorumlu tutmayı” bir hak olarak gördüklerinde, her zaman bu “en iyi”nin anlamını unuturlar ve bu kelimenin yerine “en hoş” veya “en çok zevk alınan” anlamlarında “en mutlu” kelimesini kullanırlar. Elbette bu anlamdaki kelime “en iyi değil” insan kalbinin kavrayabileceği “en mutlu” kelimesidir. Tabi ki Teist bu ikisinin aynı anlama gelmediği inancını sürdürmelidir. Dünyanın en yüce değeri olmasaydı, gerçekten “en iyi” olamazdı.⁶⁹

Hedonist teoriye göre haz, hayata değer veren nihai bir güzellik ve çaba sarf edilen bir amaçtır. Tennant, bu teorinin son günlerde genellikle psikolojik

⁶⁷ Tennant, *The Elements...*, s. 78.

⁶⁸ Tennant, *The Problem of Suffering, The Elements...*, s. 99.

⁶⁹ Tennant, *The Elements...*, s. 80.

olarak savunulmayacağına kabul edildiğine inandığını söyler. Hıristiyanlar için bu teori, aslında hüküm dışında tutulmalıdır. Aslında mutluluk en yüce amaçtaki bütünü oluşturan bir unsurdur. Belki de mutluluk burada en yüksek amaca ulaşmaya eşlik etmektedir. Ancak mutluluk, bizzat bu amacın kendisi, ya da en yüksek standart değeri olamaz. Öyleyse, Tanrıya ve Tanrının görüntüsünü üzerinde bulduran insana yakışan muhtemelen en iyi dünya, ahlaki hayatın bir tiyatrosu olan ahlaki bir düzenin bulunduğu dünya olmalıdır. Bu durumda ahlaki gelişme, dünyanın amacı ve varoluş nedeni olmalıdır.⁷⁰

Ahlaki karakter ve ahlaki gelişme dünyadaki en iyi şeylerdir. Aslına bakılırsa bu en iyi şeyler bizim dünyamız gibi hiçbir olası dünyada var olamazlar. Bu en iyi şeyler olmadan daha kötü daha alçak bir dünya tercih edilebilir. Çünkü katışıksız bir haz, “hayatın nihai amacı” olmayı hak etmediği için insanın bizzat kendisi tarafından kınanmıştır. Saf güzel bir “şans” ve tek başına çalışarak kazanılmamış bir kâr, genel itibariyle bozulmanın vasıtalarındandır. Bu durumda, acı veya isteğin bulunmaması, gayretin olmaması, ilerlemenin de olmaması demektir.

En iyi muhtemel dünya, en çok hoş giden dünya olamaz ve en çok hoşlanılan da en iyisi olamaz. En iyi muhtemel dünya da, olanlar içerisinde en mutlu olunacak olan dünya olamaz. Muhtemelen en iyi dünya, zirvesinde sınırlı ahlaki amaçların yer aldığı dünya olmalıdır.⁷¹

Tennant’a göre, içinde bizim bulunduğumuz dünyanın gelişen bir dünya olduğu düşünülürse, dünyanın evrimsel şeklinin en iyi ihtimal olduğu hakkında şüphelenmeye bir gerekçe kalmamaktadır. Bu evrimsel şekil de kesinlikle iyi bir Tanrı sebebiyle olmalıdır. Dünyayı ve dünyanın kötülüğünün gerçekliğini, ya da bu kötülüğün bir deneme olarak verildiğini farz etmek, kötülüğün aslında iyiliğin kaynağı olduğu varsayımını kabul edilemez kılar. Bu kabul edilemezliğin nedeni, bu dünyayı Tanrının, insanın kötülük yapma potansiyelinden ayrı yaratmasından dolayıdır; bunun tersinin Tanrı için muhtemel olduğu düşünülemez.⁷² Nitekim

⁷⁰ Tennant, **Philosophical...**, s. 188

⁷¹ Tennant, **The Elements...**, s. 80.

⁷² Tennant, **The Elements...** s.77.

“Güç yetirememe” kelimesi, bizim ikinci kılavuz terimimiz “olası” üzerinde tartışmaya götürür. “Olası” kelimesi bir şeyin ya olduğu ya da olmadığı manasına gelir. Manası, kâinatın kural koyucu ve yaratıcısının açık bir özelliği olarak “imkânsız” ve “her şeye kadir” manalarından farklı olan olası kelimesi, anlamsızlık ima etmek için kullanılamayan anlamları ihtiva etseydi, benzer şekilde “imkânsız” kelimesinin anlamını da belirlemiş olurdu. Hâlbuki “Olası” kelimesi burada, sadece Tanrının olasılık ve imkânsızlık konularını aynı şekilde değerlendirmesi, ya da Tanrının otorite olması gerektiğini farz etmek, ya da Tanrının gerçeklik kadar ihtimal dâhilindeki isteklerini de keyfine göre yapmasını ifade eder. Bu durumda Teizmin muhalifi, kötülüğün varlığı dışında Tanrının iyi olması ya da var olması aleyhinde bir delil olarak kendisine elverişli bir durum elde edebilir. Bu ifade, çok kapsayıcılığı ve dogmatik kesinliğinden dolayı kışkırtıcı görünebilir. Ancak, Tennant kasıtlı olarak bu ifadeyi seçtiğini söyleyerek bu durumun iyi olduğunu açıklamaya çalışır.⁷³

Sürdürülen bu iddiada makul yollar karşımıza çıkar. Bu yollardan birisinin filozofların genel kabulünü taşımasına rağmen Tennant, bu yolu tercih eder. Bu da; tartışılabilir olan “mükemmellik delili”dir. Bu yol, birbirinden bağımsız olarak Tanrının geçerli ve zorunlu bir şekilde, hem bizim, hem de Tanrının üzerine eşit olarak yüklenen ilahi kuralların, tutarsızlık ve mantıklılık arasında bir orta yol aramaksızın, tutarsızlık ve mantıklılık ile ilgili temel kurallar ileri sürer. Çünkü bu kurallar, bütün şart ve bağıntıları idare edebilecek insani, ya da ilahi düşüncenin aslı olmalıdır. Ancak böyle olursa, olası ve imkânsız arasındaki farkı aniden kavrarız. Hatta biz zorunlu olarak Tanrının varoluşu, en yüksek akla bağladığını farkına varışımız gibi, olası ve imkânsız arasındaki farklılığı da kavrarız.⁷⁴

İçinde taşıdığı gerçeklik dışında, yani soyutlama yoluyla elde edilen zihni bir hayal ürünü olan meşruluk görüşünü; Tanrıya dayandırılan ve ondan bağımsız meşru olmayan tutarsızlık kanunlarını kabul edebiliriz. Bu kabuller bizi, olasılığın hala Tanrının isteğine bağlı bir yaratma olduğunu, olasılık ve imkânsızlıkla ilgili olarak Tanrının her şeye gücünün yettiğini farz etmemize dair yeterli bir cevaba

⁷³ Tennant, **The Elements...**, s. 80.

⁷⁴ Tennant, **Philosophical...**, s. 190.

sevk edecektir.⁷⁵ Bu cevap şudur: Tanrı, bütün farklılıkların kaybolduğu zorunlu olmayan bir mutlakıyet değil, zorunlu bir varlıktır. Çünkü Tanrı nefret değil sevgidir. Tanrı, meleklerin yer aldığı bir cenneti değil, ahlaki düzenin gelişmesini diler. Böylece, dünyanın var oluşuyla ilgili olasılık, eninde sonunda, basit bir şekilde Tanrının yaptığı şey olarak belirlenebilir. Bu iddia, Tanrının haşmetinden, ya da sınırsız gücünden her hangi bir şey eksiltmez. Çünkü Tanrı burada, bir kesinlik ya da belirli bir varoluş konusunda kendi kendisiyle tutarlıdır.⁷⁶

Tanrı, determine etme gücü bakımından sınırlıdır. Fakat O'nun sınırlı olması, bizimle kıyaslandığında, genelde kullandığımız “çok güçlü” ya da “sınırlı” anlamına gelmez. Teistler için, Tanrının sınırlı bir varlık olmaması, ya da evreni belirli araçlar vasıtasıyla yönetmemesi Tanrının sonsuz gücünden bir eksilme değildir. Herhangi bir filozof, sıkıcı nedenleri olmaksızın, koşulsuz bir mutlakıyeti, hem Tanrının hem de kendisinin varlığı için düşünebilirse burada imkânsızlık söz konusu edilebilir. Bu durumu da bizim algılamamız oldukça güçtür. Çünkü bizim inandığımız Tanrı, bir çeşit “Mutlakıyet” değildir.⁷⁷

Ahlaki düzenin kaynağı ve gelişim yeri olarak, Tanrının imkânsızlıkla sınırlandırılmış belirli bir varlığa sahip olduğunun ve tasavvur edebileceğimiz en geniş anlamıyla dünyada bir sınırlılığın kabul edilmesi; bu dünyadaki zorunlu olarak ahlaki kötülüğün mümkün olduğu sonucuna götürür.⁷⁸

Tennant'a göre, insanoğlunun yaratılışındaki ahlaki iyilik, onun günah işleme olasılığı olmaksızın düşünülemez. İnsanoğlu, kötülüğü seçme hürriyeti olmadan ancak terbiyeli bir kukla, ya da duygulu bir robot olabilir. Bu durumda insanoğlunu yeryüzünde ahlaki bir temsilci olarak görmemek gerekir. Bizim anladığımız en yüksek ya da muhtemelen en iyi dünya, ahlaki temsilcilerin varlığını kapsar. Bu nedenle bu dünya, hiçbir hürriyeti olmayan kukla veya robot gibi bir insanı, en üst düzeydeki varlıklardan ayrı tutmaktadır. Bir saat mekanizmasının parçaları gibi belirlenmiş dünyamız ve davranışlarımız, önceden

⁷⁵ Tennant, Frederick Robert, *Racial and Individual Sin, The Future of Christianity*, Trinity College, Cambridge (trhsz), s. 187.

⁷⁶ Tennant, *The Elements...*, s. 80.

⁷⁷ Tennant, *The Elements...*, s. 82.

⁷⁸ Tennant, *Philosophical...*, s. 193.

kurulmuş bir uyumu açıkça göstermekte ve saatçinin amacını ortaya koymaktadır.⁷⁹

Şimdiye kadar bahsettiğimiz durumun aksine, ahlaki kötülüğün zorunlu olarak hariçte tutulduğu bir dünya, ahlaki düzenin egemen olduğu dünyadan çok daha farklı, çok daha güzel bir yer olabilir. Öyleyse bilinmesi çok uzak bir mutluluğu ve yaratıcının bizi sadece doğru şeyi yapabilir şekilde yarattığı bir dünyayı tasarlamaya istekli olmak, isteklerimizi gerçekleştirmek için kapasitemizi yanlışı yapmaya doğru taşımak, ya da özgürlük pahasına sahip olduğumuz arzulardan zevk alma önerisini kabul etmek gereksizdir.

Tekrar saat örneğine dönecek olursak; burada basit anlamda saat hakkında ahlaki iyilikten bahsedemeyiz, ancak saat, mükemmel bir şekilde her zaman zamanı doğru bir şekilde göstermektedir. Tek başına iyilik yapmak, ahlaki çekişmelerin gidişatı süresince daha alçak güdülerin kademeli olarak bastırılması haricinde hiçbir şekilde hürriyet ifade etmez. İnsanoğlu, en yetenekli biri olsa bile, bazen kendisine vermeyi müsaade ettiği, bir tabir olarak kullandığı bir takım pişmanlıklar yaşamıştır. Fakat bu pişmanlıklar, aynı zamanda onları hafife alsak bile buna müsaade etmenin zorluğunu bize gösterir.⁸⁰

Özgür bir varlık olarak insanoğlu, bir yaratık olmasının yanı sıra aynı zamanda bir yaratıcıdır. İnsanoğlunun özgür iradesi yeni olasılıklar sunar. Bu Tanrının bir başka sınırlılığını daha ifade etmektedir. Bu, sevgi tarafından harekete geçirilen zorla kendi kendisini kabul ettirme sınırlılığdır.⁸¹

Fark edilecektir ki çoğunlukla acı çekmek hakkında konuşulmakta ve kâinattaki acının çoğu da doğal yollardan oluşmaktadır. Bu, acı çekmenin insanın kötülüğünün yüzünden olmadığı anlamına gelir. Yine de tabii ki, ikinci şıkta üzerinde belirtilen ahlaki yolla üretilen kötülük de oldukça fazladır. Çünkü, iki acı çekme çeşidi oldukça farklı sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Bu yüzden bunların

⁷⁹ Tennant, **The Elements...**, s. 81.

⁸⁰ Tennant, **The Elements...**, s. 82.

⁸¹ Tennant, **Philosophical...**, s. 195.

arasında belli ayrımlar yapmak ve bunları farklı kategorilerde sınıflandırmak daha uygun olacaktır.⁸²

1.3. Ahlaki Kötülük ve İnsanın İradesi

Tennant, ahlaki kötülüğü, Tanrının dünyasında var olan kötülüğün en önemli kısmı olarak açıklar. Ona göre varsayılan temel teolojik inanç “Tanrı sevgidir” inancıdır. Bu kabul görmüş varsayıma göre Tanrıyı nitelendiren her çeşit sevgi, insanlığın tecrübe ettiği sevginin en yüce formlarını aşan bir fenomendir ve ondan farklı tanımlanmalıdır. İnsanoğlu, ilahi ve insani canlılığı ayırdığı gibi ilahi ve insani sevgiyi de birbirinden ayırmalıdır. Yine de ilahi ve insani sevgi bazı ortak özelliklere sahiptir. Yoksa Tanrıdan sevgi diye bahsetmek veya Tanrının sevgisinden söz etmek anlamsız olurdu. Herhangi farklı bir ruhsal oluşum sisteminin etkisinde kalan, sevgiye ait olabilecek değişken ve tesadüfî niteliklerin haricinde denilebilir ki; sevgi her yerde ve her zaman ilk önce kendisini bizzat kendisi ortaya koyar.⁸³

Tanrının sevgisi hakkındaki varsayımlar üzerinde, Tennant sadece, ilahi sevginin dünyadaki ahlaki kötülük gerçekliğiyle uyumsuz olmadığını tartışmamaktadır. Aynı zamanda sonlu, gelişen veya değişen ahlaki bir sistemde insan ile ilgili olarak ahlaki kötülük ihtimalinin bir simge olarak dünyada bulunması mantıki olarak kaçınılmazdır ve böyle bir dünyanın varlığı da en iyi ihtimaldir.

Bu manadaki sevgiyi, Hıristiyan teolojisi ‘Tanrının yaratmasında bir etken’ anlamında kullanmıştır. Dahası, sevgi zorunlu olarak sevilen varlığın en yüksek refah seviyesine ulaşması amacını göz önünde bulundurur. “Tanrım, senin krallığın gelsin” şeklindeki bir dua, insanın Tanrıya sevgisini ifade edebileceği en yüksek formlardan birisi olarak kabul edilebilir. Tanrının yarattıklarının refahı, Tanrının insana karşı sevgi ifadesini harekete geçirmektedir.

⁸² Smart, s. 154.

⁸³ Tennant, **Philosophical...**, s. 190 vd.

Hem Tanrı için, hem de insanoğlu için söz konusu en yüksek refah değeri, acı ve günah ihtimali şartı olmadan yükseltilemezse, ilahi sevgi –çünkü sadece sevgidir- bu çeşit acı şartından kurtulamayacaktır. Tanrı çocuğunu ne şımartacaktır ne de mahrum edecektir. Tanrının terbiye etmesi tek başına dürüstlüğün barışçı neticelerini sağlayabilirse, -Tanrının şu an için terbiye etmesinin olmaması mutluluk verici gibi görünse de üzüntü verici olmasıyla birlikte- Tanrı kabul ettiği her çocuğunu terbiye edecektir. O halde burada sevgi, yetki(güç) kullanma alıştırmalarıyla ilgili olarak kendisini sınırlandırma ve durgun zevklerinden fedakârlıkta bulunmak anlamına gelmektedir.⁸⁴

İlahi sevgi dünyadaki ahlaki kötülüğün gerçekliğiyle bağdaşmaz değildir. Aynı zamanda ilahi sevgi ancak bizim dünyamızda -sonlu, gelişen veya değişen ahlaki bir sistemde- karşılığını bulabilir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, böyle bir dünyanın varlığı en iyi ihtimaldir. Ahlaki kötülük ihtimali mantıki olarak da kaçınılmazdır.⁸⁵

Fiziksel kötülük konusu hakkında teizme yapılan itiraz, anladığımız kadarıyla, daha çok dünyadaki sistem ya da kanunla ilgilidir. Ahlaki kötülüğe itiraz ise daha çok dünyadaki ihtimaller hakkındadır. Açıkça görülmektedir ki, bu itirazlar birbirinin aksinedir. Doğru yoldan ayırmaya çalışan şeylere karşı, bizlerin etkilenmemesini sağlayan etkenler, doğru eylemlerin amacını muhafaza edebilir. Ahlaki olmayan değerlere hükmetmek gibi, koruyucu etkenler, sevgiyi kullanma ahlakını da muhafaza edemezler. Hukuk gibi bu koruyucu etkenler ahlaki güce ya da ahlaki karaktere bir katkıda bulunmazlar. Açıkça ortadadır ki; karakter sonradan kazanılan bir şeydir, doğmuş bir şey değildir. Karakter kendi kendine bir oluşum sürecindedir. Yani hazır yapılmış bir şablondan alınmış olamaz.⁸⁶

Kötülük, çok küçük kötülük deneyimleriyle öğrenilir. Bundan elde edilen tecrübe ise, iyiliğin değerini arttırır. Ne yeni bir nesil, ne de taze bir kişilik, hızlı bir şekilde, ya da ilk elden deneyimleri neticesinde ilerleyebilir. Birçok ahlaki niteliği gerçekleştirmek ve aklında bulundurmak daha zordur. Birçok kötülük de

⁸⁴ Tennant, **Philosophical...**, s. 195.

⁸⁵ Tennant, **The Elements...**, s. 77.

⁸⁶ Tennant, **The Elements...**, s. 83.

çok küçük eğilimlerden kaynaklanmaktadır. Öyleyse bütün bu gerekçeler, ancak etraflıca düşünülmüş ya da düşünülebilen beklentilerdir. Tarihin ahlaki sürecin gerçekliğini günümüze kadar kanıtladığı gibi, bu süreç kendi kendisini devam ettirecektir. Belki de gelecek yüzyıllarda birikerek artan bir şekilde iyiliğin kötülüğe karşı kazanması için büyük bir hızla ilerleyecektir. İyiliğin kötülük üzerine gittikçe artarak devam eder bir şekilde ilerleme sağlayacağı tahmin edilebilir bir durumdur. Bu bağlamda, yaratıcıları birer yaratık olarak yaratan Tanrının kendi kendisini kısıtladığı şeklindeki teistik anlayışa karşı itiraz, Tanrının bu eylemi yine kendisinin ilahi amacının üstünde insanoğlunun günahkârlığına rağmen nihai başarısını kapsayabilir.⁸⁷

Yazarımıza göre ahlaki gelişim, devamlı ya da kesintisizce ilerlemez, aksine doğal bir süreç içinde gelişir. Fakat ahlaki baskıyla uygulamak, ahlakın tamamen yok olması demektir. Bu, bizim birçok zihinde devam eden bir savaşa neden olan özel bir şüphe ve zorluğu anlamamıza yardımcı olur. Bazılarının sorduğu gibi, Tanrı niçin bu tür şeylerin olmasına müsaade etmektedir? Tanrı medeni bir milleti kocaman bir savaşa hazırlamak ve tasarlamak için -sadece medeni milletlerin kendisini geliştirmesi için- ve daha fazla savaşın olmayacağını ümit etmeye başlayan ırkların sefaleti için, insan ırkının yüzyıllar boyunca ilerleyerek elde ettiği insanlıktaki her yükselişini ayaklar altına alarak başarısını güvence altına almak için medeni bir milletin bilimsel bilgisi üzerinde düşünerek Onun becerilerini düzenlemek ve uygulamak için yıllar boyunca niçin izin vermiştir? Bu tür kuşuklara cevap vermek için karşıt soruları çoğaltmaya ihtiyacımız vardır.

Her şey özgür iradenin neticesinde olmuştur. Özgür irade, hem özgürlüğün baskısına, hem de birinin yoldan çıkmasına neden olan şeye engel olmuştur. Muhakkak ki bir çeşit müdahale etme, insanlığı ciddi bir sefaletten korumuştur. Bu durumda, Tanrının insanın acı çekmesine kayıtsız kalacağını düşünemeyiz. Fakat bu genel bir soru mu yoksa özel bir sorun mudur? –derin acılardan koruyan-En yüce değer ya da insanoğlunun öğrenmesine olanak veren yol-insanoğlunun başka yollarda değil sadece kendisinin içerisinde olduğu ve

⁸⁷ Tennant, **The Elements...**, s. 95.

sadece kendisinin öğrenebileceği bir yol- dan hangisi ilerlemiş bir toplumun kültürüdür? Burada, ortaya çıkmasına izin vermeme ile dünyanın somutlaştırdığı bir idealden vazgeçmek kastedilmiştir. Bir kez daha ifade etmek gerekir ki; bu iki kaçınılmaz uyuşmazlık meydana geldiğinde, insan ırkının ahlaki Tanrının mutluluğunda eritilerek elde edilmelidir.⁸⁸

Öyleyse dünyamızın ahlaki gayesi(ideal), Tanrının, doğasını tam olarak açıklayan, kendisinin de sahip olduğu gibi dünyanın da sahip olduğu bir gayedir. İşte bu ideal iyi olursa, kötülüğün iyiliğe karşı önemsiz olmasına rağmen, süreç de tek başına ulaşılabilir ve sonuç iyi olur.

Filozofumuza göre, hesaba katmamız gereken nokta; insanoğlunun bütün günahları ve sefaletlerinin sonucuna göre bu sonucu kabul edip etmeyeceği ya da günahları tartıştığında kalbi ile aklının aynı cevabı verip veremeyeceğidir. İnsanoğlu birçok hata ve yanlışlarıyla birlikte ahlaki ideal yönünde ilahi amacı bir mücadele içerisinde yerine getirirse, aynı zamanda insan kendi ideali için gayret etmiş sayılır mı ve insanoğlu değer ödülü fiyat olarak ve anlamları haklı çıkaracak bir amaç olarak kabul eder mi? sorularını da yanıtlamak gerekir.

Doğrusu istenirse, insan ahlaki karmaşa olmadan yaşadığı hayatın bir değerinin olup olmadığını düşünmelidir. Böylece eğer insanlık en azından, yapmadığını itiraf ettiği ya da yapmadığı gerçekler için bu soruları düşünüyorsa, başka soru sormaya gerek kalmaz. Gördüğümüz kadarıyla teistlerin Tanrısına karşı insanoğlunun acı ve günah gerçekleri hakkında temel bir iddiaya sahip bazı filozoflar vardır. Bu filozoflar, Tanrının aşağıda sıralayacağımız anlamları içermeyen kendi amacını koruyabileceğini düşünmektedirler: Tanrının amacı bir kural değildir. Çünkü filozoflar ahlakın insanoğlunun düşüncesindeki en yüce değer olduğunu reddederler. Mutluluğu kasıtlı olarak ahlakın yerine koyan ve bu yüzden de ne gibi zevklere sahip olabiliriz? Kötülükle savaşılmı? sorularını soran Hedonistler, bugünlerde bütün bu soruları düşünen insanlar arasında nadiren bulunmaktadır.

⁸⁸ Tennant, **The Elements...**, s. 96.

Tennat'a göre; bunları düşünmeyen çoğu insana ve kötülük probleminin zihinsel varlığa sahip olmadığını düşünenlerle ilgilenmek yersiz olacaktır. Bunun yerine kendi ırkını iyi şekilde temsil eden çok gayretli ve çok düşünceli insanoğlunun kararını araştırmak gerekir. Bir taraftan öncesini ve sonrasını düşünmeyen masum ve mutlu bir hayvanın hayatı ile ahlaki mücadele veren, ahlaki görevleri olan, ahlaki mükemmelliğe doğru ilerleyen bir hayat arasındaki seçimi karşılaştırmak, pratik alanda, insan gayri ahlaki bir hayvan olmadan neşelenebilir bir varlık olması yukarıdakiyle aynı anlama gelecektir.

İlgilenilmesi gereken daha önemli sorular vardır. Bunların bir kaçını sıralarsak; Hayat nedir, ruhu hala içinde durmakta mıdır? Hayat, şimdinin belirsizlikleri ile geleceğin bazı hedefleri arasındaki anlaşmazlıklarıyla mücadele etmekten vazgeçmek midir?

Ahlaki kötülük, iyiliğin neticesi olarak ortaya çıkmaz; ancak iyilik hata ve kötülüğün neticesi olarak ortaya çıkmaktadır. Gerçeği daha fazla açıklamak ve tanımlamak için bizzat hata ve sapkınlıktan anlaşılan anlamlar yeterlidir. Aslında birçok boyutu dikkate alındığında kötülük, burada daha az iyiyi ifade etmektedir. Filozofumuza göre insan, atlama taşı olarak sadece kendi nefesine dayanarak değil, başkaları tarafından ortaya konulan hatalar tarafından da ahlaki gelişimin tamamlar.

Ahlaki kötülük, sorumluluk olan insanın davranışlarının bir neticesidir. Sorumluluğu olan varlıklar, aslında özgürdür ve bu özgürlüğü sunan Tanrı eğer belli kötülükleri engellemek için ona müdahale etseydi, bu bir tutarsızlık olurdu. Sadece iyi olanı yapma özgürlüğü, özgürlük olarak bir anlam ifade etmez. Dünyada özgür varlıklar yaratıldığı için ahlaki kötülük mevcuttur. Öyleyse şunu da söylemek gerekir ki, özgürlük risk almaya değer görünmektedir. Çünkü sorumlu, ahlaki varlık olan insan yaratılışın zirvesinde yer almaktadır.⁸⁹

Tennant önemli bir gerçeğin ifadesi olan aşağıdaki hususlar üzerinde durmuştur. Ahlakı, yaratıcılığı veya rasyonelliği kimseye zorla özümsetemeyiz.

⁸⁹ Smart, s. 156.

Her öğretmenin bildiği gibi, Sokrates'in ideasında büyük bir gerçek mücadelesi vardır ki, o bütün ideaların ebesidir, başkaları için onların doğmasına yardımcı olmaktadır. Yine kimse aydınlanmayı hızlandıramaz. Bu, sadece bireyden, ona kendi hatalarını yaptırarak ve ona yol boyunca rehberlik yaparak çıkartılabilir. Beyin yıkama gibi bir şeyle ahlaki hızlandıramayız; bir insana kendisi için iyi olanı kendisinin görmesini sağlamak gerekir. Kişiye teknikler vererek bir sanatçı yaratılmaz, cevher kişinin içinden gelmelidir. O halde, kısaca insanlar üzerine iyiliği yükleyen Tanrı hiçbir sorunun kaynağı olarak görülemez. Zaten özgür varlıkları yaratmak suretiyle aslında kedisini sınırlandırmıştır. Bu durumda varlıkların nihai amaçlarına ulaşmasını sağlamak için maddeye daha fazla müdahale edilemez. Gökyüzünde düzeni sağlamak için birbirine bağlanmış galaksilerde olduğu gibi, bu varlıklara aynı muamelede bulunulamaz. Daha doğrusu, Tanrı insanı, tatlılıkla ikna etmeli ve rehberlik yapmalıdır. Fakat her şeyin üstünde, genel olarak onları kendi donanımlarını kullanmaları için serbest bırakmıştır.⁹⁰

Böylece görmekteyiz ki, Tanrı ahlaki kötülüğün bulunması ihtimalini istemektedir. Bu demek değildir ki, Tanrı kötülüğü, yaratıcı varlıkları var etmek için kullanmaktadır. Yine de bu bir tür lütuf olarak kabul edilmelidir. Bir kimse her ne kadar bu dünyanın bizim alternatif (bilim kurgunun diğer benzer ürünleriyle birlikte) dünyamızdan daha fazla değeri olduğunu gösterebilse de, böyle olmaya da bilir. Bundan özellikleri açısından oldukça başka olan başka bir kozmosta hem mükemmel erdemlere sahip hem de özgür insanların yaratılabileceği cevabını verebilir. Fakat bu şimdilik sadece bir hipotez durumundadır. Şu meleklerin gizemli dünyasının bizimkinden daha değerli olup olmadığındaki gibi bu, konuda da en azından bilinemezci kalmak mantıklı seçim olacaktır.⁹¹

Baştan beri, her türlü kederiyle beraber evrimci, gelişen bir dünyanın durağan ve “mükemmel” bir dünyadan daha değerli olacağı üzerinde durulmaktadır. Fakat bu, ileriye dönük bir problemin ortaya çıkmasına neden olur.

⁹⁰ Tennant, **Philosophical...**, s. 182 vd.

⁹¹ Smart, s. 159.

Eğer Âdem mitolojisi edebi bir hikâye olarak ele alınırsa ve insan ırkının bir şekilde gizemlice Âdem'in cennetten kovulmasına karıştırıldığını varsayılırsa, özgür varlıklar söz konusu olduğunda, burada muhtemelen gerekli olmanın tam olarak farkına varılmadığı⁹²

Bu geleneksel hikâye, yine de, iki nedenden dolayı kabul edilemez. İlk olarak, özgür varlıkları çaba sarf etme yanlışa düşme hata yaparak öğrenme gibi özelliklerle niteledik. Aslında bu varlıkların bütünüyle ahlaki kötülüğü engelleyebilecekleri düşünülebilir. Bu anlatımın da biraz ahlaki kötülüğe imkân vermek için bir sınır teşkil ettiği eskiden beri ima edilmektedir. İkinci olarak, Evrim teorisi, arkeologların ve antropologların araştırmaları, aslında geleneksel ve İncil'e dayanan cennet bahçesini (Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın kovuldukları bahçe) kabul etmeyi zorlaştırmaktadır. Âdem'i tarih öncesi dönemlere ait bilgilerimizdeki boşluklara yerleştirme ihtimali her zaman için mümkün olarak kalacaktır. Fakat bu hikâye makullüğünü kaybetmiştir. Daha doğrusu ortada, barbarlık, cehalet ve hayvanlık derecesinde mücadele veren insanların oluşturduğu bir hikâye vardır. İnsan evrim ağacında aniden çiçek açmamıştır.⁹³

Fakat "Düşüş"ün yazılı hikâyelerini ayıklarsak bu, ahlaki kötülüğü bir yönüyle kaçınılmaz yapar. Yaratıcılık ahlaki kötülüğün ihtimalini ima etmez, gerektirir.⁹⁴ İyilik sadece kötülük zemininde gelişebilir. Bu bizi biraz tuhaf bir çelişkiye sürükler. Yani insan, özgür olduğu için, sorumludur; fakat özgürlüğün kendisi kötülüğü gerektirir. Böylece insanlar engellenemez olan bir şey için suçlanmaktadır.⁹⁵

O halde, şu anki tartışmanın konusu, durağan fakat "mükemmel" olmaktansa, evrimsel ve yaratıcı olan insan teşebbüsünün, yaratmanın doruk noktasını oluşturabileceğidir. Böylesi üstün bir yaratmada, Tanrı kendisini sınırlar ve bu aslında bir adım geride durmayı gerektirir. Böylece, genel olarak özgürlük, bizzat Tanrının yaratması olmasına rağmen, zulümle dolu tarihinde insanın

⁹² Smart, s. 160.

⁹³ Smart, s. 160.

⁹⁴ Tennant, **Philosophical...**, s. 182 vd.

⁹⁵ Smart, s. 160.

yaratıcılığıyla çok yakın bir işleyiş ilişkisi içinde olması Tanrıyı, beşeri olayların bir düzenleyicisi haline getirmez. Mesela altı milyon Yahudi'yi Tanrı öldürmedi, onu yapan insanlardı. Zaten bunun faili Tanrı olsaydı, insan özgürlüğünden bahsetmek anlamsız olurdu.⁹⁶

Evrimsel ve yaratıcı bir dünyanın, durağan ama “mükemmel” bir dünyadan daha iyi olduğunu belirterek genel bir fikir oluşturmaya çalıştık. Buna rağmen, Tanrı insanlık tarihinin bütün kötülüklerini hesaba katmak için sorumlu tutulmasa bile; Hıristiyan teolojisine göre, O kendini haç uğruna kurban ederek, acı dolu, çoktan bazı zaferler elde etmiş olan ve en sonunda yüceliklere ulaşabilecek olan insani bir girişimle tanımlanmış kabul edilir.⁹⁷

Ahlaki kötülüğün varlığıyla ilgili artan zorluklar ya sadece aşılmaz tek bir çeşit zorluktur, ya da her iki varsayıma dayanan zorluklardır: Birinci varsayım, Tanrı, “mümkün olan” ve doğası itibarıyla “imkânsız olan” arasında bir fark olmadığını bilmelidir. İkinci varsayım, mümkün olan en iyi dünya, ahlaki bir düzeni olan dünya değil, mutlu bir dünya olmalıdır.

Profesör Ward'ın söylediği gibi, kontrol ve denetim altındaki bir dünya, bir ideal olarak gerçekleştirilebilir. Fakat bu dünya gerçekten de kendisine ait ahlaki olmayan herhangi bir ideale sahip olmayabilir. Oysa, Hıristiyanlar Ward'ın hukuka dayanan, dünyanın sahip olabileceği en iyi ideal ahlaki gelişim görüşünü benimsediler. Bu, dünyanın Tanrı ve insan için yegâne amacı olmalıdır. Çünkü Tanrı kötülüğü yok etmek amacıyla, daha kötü bir dünyayı daha iyi bir dünyaya tercih edebilmek için kötülüğü yaratmalıdır.

Fakat Tanrı iyidir; Tanrı sevgidir ve O sevgi ile değerlendirilmektedir. O halde Tanrı, burada pek fazla bir anlam ifade etmese de, her şeye gücü yeten bir varlıktır demek gerekmektedir.⁹⁸

⁹⁶ Smart, s. 164.

⁹⁷ Smart, s. 166.

⁹⁸ Tennant, **The Elements...**, s. 87-88.

II. BÖLÜM

GÜNAH KAVRAMI

Bu bölümde Tennant'ın “Günah” kavramı hakkındaki felsefi çıkarımlarını, “asli günah” ve buna bağlı olarak “düşüş” kavramını açıklamaya çalışacağız. Araştırmamızda; filozofumuzun insanın doğuştan getirdiği potansiyel olarak onda var olan yetilerin ve bu yetilerin kişi tarafından fark edilerek ahlaki açıdan değerlendirmelere tabi tuttuğu ve pratikte buna göre davrandığı gerçeği⁹⁹nden yola çıkarak kavramları tanımlamaya çaba sarf edeceğiz.

Öncelikle bu konu hakkında konuşabilmek için günah kavramının mükemmel bir tanımlamasına ihtiyaç olduğu ortadadır. Tennant'a göre yapacağımız tanımlama tartışma ile uyum içerisinde olmalıdır. Felsefe tarihine ve inanç sistemlerinin geçmişine göz attığımızda; günah kavramına ait kullanılmakta olan birçok belirsiz ve karşılıklı olarak tutarsız algılamaların olduğu görülecektir. Bu yüzden de yanlış anlamalar ve karışıklıklar ortaya çıkmaktadır. Anlam karmaşasından kurtulabilmek için de anlamı açık ve kesin olan bir günah kavramı oluşturmak bu tartışmanın ön şartıdır.¹⁰⁰

Mantıki mükemmel bir kavramını sağlayan şartlardan ilki; ahlaki değerler ve psikoloji biliminin yardımının gerekliliğidir. Bununla birlikte yazarımız için çıkış noktası, Hıristiyanlık öğretisindeki günah kavramının yeniden ele alınmasıdır.

Günah konusu, düşünürümüzün yaşadığı dönemde, uzun yıllar ele alınmamasına rağmen, son zamanlarda dikkate değer bir konu haline gelmiştir. Amerika ve Britanya'daki din bilimcileri dikkatlerini Hıristiyanlığın bir öğretisi

⁹⁹ Tennant, Frederick Robert, *The Child and Sin*, **The Child and Religion**, ed. Thomas Stephens, Williams&Norgate, London, 1905, vol. XI, s. 158.

¹⁰⁰ Tennant, Frederick Robert, **The Concept of Sin**, Cambridge University Press, Cambridge 1912, s. 3 vd.

olan bu konu üzerine çevirmişler, din adamları ve din bilimi öğrencileri tarafından hatırı sayılır sayıda eser bu konu üzerine atfedilmiştir.¹⁰¹

Günahkârlığın doğuşu, uğradığı değişimler ve insan evrimine ait öğretiyi kabul ya da reddedenlerin teorileri zaman içinde bazen geliştirilmiş bazense eleştirilmiştir. Din bilimine ait bazı sorunlara dair görüşler doğal olarak ortaya atılmıştır; günahın özü ve doğasına ait sorunların tartışılması, geçmişte bu konunun kutsal kişiler veya düşünce adamları tarafından ele alınış şekilleri doğal olarak bu varsayım ve problemlerin araştırılmasına daha az bir ilgiyle de olsa dâhil olmuştur.¹⁰²

Konumuz gereği günahın doğası söz konusu olduğunda, yanlı ve yeterli olmayan anlamlar yetersiz kalmış ve daha ileri tanımlamalar sadece ihtiyaç olur hale gelmemiş, bilakis yadsınamaz olmuştur.¹⁰³

İnsanlığın var oluşundan bugüne değin büyük ölçüde tamamlanmış olan günah kavramının tanımı ile ilgili varsayımların tamamlanması ya da berraklaştırılması, yazarımız için bu konu hakkında konuşmanın zorunlu öncülüdür. Genel olarak kullanımda olan anlamıyla günah kavramının tanımlaması, biraz şekilden yoksundur. Tıpkı mükemmel bir kristalin keskin sınırları ve kesin titizlikle kesilmiş açılardan yoksun düşünülemediği gibi. Bu durum sosyal, felsefi, dini gibi sıralayabileceğimiz birçok sebepten dolayı oldukça doğaldır.¹⁰⁴

Genel kabul gören anlamıyla günah kavramı, öncelikle dini açıdan diğer maddeyi inceleyen uygulamalı bilim dalları ya da psikoloji gibi bir çağrışımın kesinliği ya da doğruluğu fikri üzerine bilinçli olarak inşa edilmemiştir.¹⁰⁵ İnsanoğlunun genel düşüncesinin bir ürünü olarak bu kavram, Hıristiyanlık deneyimi ve öğretisinin ışığı altında yeniden gözden geçirilmiştir. Kavram, gerçek

¹⁰¹ Tennant, **The Concept...**, s. 8 vd.

¹⁰² Tennant, Frederick Robert, **The Origin and Propagation of Sin**, Cambridge University Press, Cambridge 1902, s.

¹⁰³ Tennant, **The Origin...**, s. 57 vd.

¹⁰⁴ Tennant, **The Concept...**, s. 142.

¹⁰⁵ Tennant, **The Concept...**, s. 143

ilahiyatçıların varsayımsal ilgileri dâhilinde olduğu kadar peygamber ve din adamlarının pratik kullanım amaçları için zamanla şekillendirilmiştir. Bu şekillendirmeler esnasında saf ve doğal olarak var olan ve mantığın ulaştığı bir sonuç olarak gelişmektense dış etkenler sebebi ile oluşan birçok değişiklik sebebi ile kavram anlam açısından zarar görmüştür.

Gerçek anlamıyla günah kavramı ne Tanrı'yı gücendirmek ne de günahkârın vicdanını sorgulamak amacıyla oluşturulmuştur. Yukarıda bahsettiğimiz sebeplerden dolayı kelime kökü ve esası açısından asıl anlamını kaybetmiştir. Kimi zaman fiziki oluşların ve yaşamın törensel kirliliğin tahmin edilebilirliği sona erdirilmiştir. Kavram, kişiyi, ait olduğu kabile ya da aile bireylerinin hareket ve tutumlarından farklı olarak sadece kendisinin yaptıkları için sorumlu duruma getirmiştir. Yine de çoğu zaman bu bir kenara atılarak duyguların yankıları devam ettirilmiştir. Bu sürecin sonunda, kelime belirsizliğe hapsedilmiştir. Bu durum, aslında mantıktan ziyade körü körüne gelişmiş bir sonuç ortaya çıkarmıştır.¹⁰⁶

Belli bir Hıristiyan ayin öğretisinin sebebini izah edebilmek veya kilise tarafından kabul görmüş etkin ve yeterli görülerek saygı duyulan günahkârlığın evrensel olduğu açıklamalarını açıklayabilmek için, en çok kabul gören tanımlamalarıyla bile günah kavramının manası bazen farkında olmadan kabul edilebilirliğin ötesine taşınmıştır. Gerçekliği veya gerçek olmayışları günahın ahlaki kavramıyla bağlantılı olarak uygunluğunun tayin edilmesi beklenen birçok öğreti, mantığın ters çevrilmesiyle gerçek kabul edilmiş ve günah çağrışımının belirteci olarak kullanılmıştır. Tennant'a göre, günahın kesinlikle evrensel olduğuna dair inanç da bunlardan birisidir ve günahın şartsız affedileceği de son zamanlarda bunlardan biri olma yolunda uzun bir mesafe kat etmiştir.¹⁰⁷

Tarihi süreç içerisinde kelimenin maruz kaldığı anlam değişiklikleri ve bir amaca hizmet uğruna kullanılması, konumuzun tartışılabilirliği açısından bize açık ve net bir hareket noktası için yeterli görünmektedir. Yukarıda da

¹⁰⁶ Tennant, **The Sources...**, s. 201.

¹⁰⁷ Tennant, **The Concept ...**, s. 15 vd.

bahsettiğimiz sürecin dışında biz, yazarımızın yaptığı tanımlamayı açıklamaya gayret ederek konuya giriş yapacağız.

Genel olarak “Günah”(Sin), bazı koşullar altında kişinin ahlaken yanlış olduğunu, doğru ya da yanlışlığını bilmesine rağmen yaptığı fiildir diyebiliriz. Bu kelimeyi biraz daha dikkatli incelersek; bir kişinin kasıtlı olarak yaptığı ve “günah” olarak işlediği fiildir şeklinde tanımlamak daha uygun olacaktır.¹⁰⁸

Kişi işlediği fiilin bazı şartlar altında ahlaken yanlış olduğuna inansa bile, ister kendisine karşı ister başkasına karşı bu fiili işlemiş olsa da eylem anında bunun yanlış olduğuna inanmaktadır. “Günah” kavramını bu yönden ele aldığımızda, günahı işleyen kişi günahtan sorumlu tutulabilir ve bu sebeple haklı olarak da ahlaki suç ve cezalandırmadan da bahsedebiliriz.¹⁰⁹

Ahlaki açıdan zayıf bir tahrik, seçilmiş konunun yoğun ısrarına sahip olduğunda günaha teşvik eder. Bu durum önlenemez ve hayat boyu süren bir deneyimdir. Aslında bu teşvik günah değildir. Günah kavramı söz konusu olduğunda iradeli kabul ediş; günahı, günaha teşvikten ayırmak için kullanılır.

Artık tanımını tam anlamıyla yaptığımız günah, sadece tek bir hareket ya da niyete bağlı değil ayrıca kişinin gönüllü olarak yaptığı alışkanlıklar üzerine inşa edilmiş karakter yapısına göre de tahmin edilebilir bir haldedir.¹¹⁰

Yukarıda bahsettiğimiz harekete geçme isteğini tetikleyen dürtünün esas kaynağı, doğuştan aldığımız tabiatımıza ait olan heyecan ve arzuya dair eğilimlerimiz ve duygularımızdır. Sebepler ve ahlaki idrakte beraber, içimizde var olan bu tip mantıksız doğal arzuların varlığı, insanoğlunun varlığının ahlaki açıdan ayırıcılığını belirginleştiren olmazsa olmaz bir şartı olarak kendisini bize fark ettirir. İrade ve vicdan olmadan, mizacı sadece Tanrı vergisi özel kabiliyetlerimize sahip olmamız bile bizi ahlak kurallarından yoksun birer hayvandan başka bir şey yapmazdı. Eğer bir bilinç sahibi olmak ve kavrama yeteneği, mantığımızın işleyişini yorarsa, bizler ahlaktan yoksun birer zeki varlık

¹⁰⁸ Tennant, **The Concept...**, s. 8 vd.

¹⁰⁹ Broad, s. 246.

¹¹⁰ Tennant, **The Concept...**, s. 158.

oluruz. Değişik ahlaki değerlere sahip hareketlere sebep olacak dürtüler arasında seçim yapmamızı gerektiren bazı durumlar olmasa ve olası bir şeytaniliğin ya da daha az iyi olanı seçme durumunun varlığı söz konusu iken, iyiyi seçme şansı olmasaydı, ahlaki yönlendirme imkânsız hale gelirdi.¹¹¹

Bunlar gibi hareketin asıl kaynaklarından türemiş olan dürtü ve şehvet sorunu, bizim de gördüğümüz kadarıyla en yücesini seçme isteği ile beraber insan ahlakının var olması açısından vazgeçilmez bir şarttır ve bu da günahın oluşmasına olanak sağlamaktadır.¹¹²

Ahlaki açıdan daha yüksek seviyede olan bir hareket dururken eğer arzular daha düşük değerde olana teslim oluyorsa, ancak bu durumda bu hareket günah olarak adlandırılabilir. Tekrar etmek gerekirse, bu tür içsel eğilimlerin varlığı ne günahı meydana getirir ne de genel manada günahla alakalıdır, ama yine de bir olasılık olarak günahı ve aynı manada iyi ahlakı içinde potansiyel olarak barındırır.

Atalarından miras aldığı arzu ve duygusal eğilimlerin kişide saf şekilde yaşamaya devam etmesi değil de, kişinin kendisini gönüllü olarak bunlara ya da bunlardan kaynaklanan dürtülere teslim edişi günahın karakteristik belirtisidir. Hareketin daha iyi ve yüce amaçla bir ahlaki kuralla tarif edilip ona bağlı olması durumunda, ahlakın zorunlu şartı olan günahın görevini -ki bu da değişik değerlere sahip motifler arasında gerçek seçimi yapabilmesi ve birini diğerine üstün kılabilmeyi becerebilmesi için kişinin kendisinde var olan kapasiteyi deneme fırsatını- de söylemeyi unutmamak gerekir.¹¹³

2.1. Düşüş (Fall)

F. R. Tennant'a göre "düşüş" doktrinini şeytan inancının mantıksal bir uzantısıdır. Şeytanın insanları baştan çıkarması, aslında Âdem'in düşüşüne bir vesiledir. Şeytan, kasıtlı bir şekilde, Tanrı'nın korumacı tasarrufuyla savaşır

¹¹¹ Tennant, **The Concept...**, s. 159.

¹¹² Tennant, **The Origin...**, s. 55.

¹¹³ Tennant, **The Origin...**, s. 59.

görülmektedir. Eğer o, bunları yapıyorsa o zaman Tanrı zaten yaratışıyla anlaşılabilir bir müdahaleye izin vermektedir. Ancak böyle olsa bile, milyonlarca canlı varlığa varıncaya kadar, milyonların şeytanın gücüne kurban edilmesi gerektiği inancında tolerans tanınamayacak noktalar vardır. Bu durumda, iyiliğe, özgürlüğe, Tanrıya bağlı kalmaya giden yoldaki engellerin sembolik temsilliği hariç, şeytan inancı, Hıristiyanlar arasında gün geçtikçe azalmaktadır. Popülerliğini yitirmiş bu hikâyenin, ahlaki ve fiziksel kötülük konusunda karışımıza çıkan problemleri çözmede başarılı olup olmayacağı şüphelidir.¹¹⁴

İnsanın düşüşünü sadece ahlaki alanda değerlendirmek problemin çözümü için yeterli değildir. Bu doktrin her zaman daha derin dini önemliliklere sahip olmuştur. Bu, Tanrı ve insan arasındaki ilk görüş ayrılığının başladığı ve bu ayrılığı/çatlağı onarmak için ikinci bir Âdem'e ihtiyaç duyulduğu anlamına gelir. Fakat evrimsel pencereden bakınca, şüphesiz hayatları bir hayli barbar, hayvani ve oldukça kısa olan atalarımızın, farklı düşünceler ortaya çıkana kadar da Tanrı'yla uyum içerisinde yaşadıkları söylenemez.¹¹⁵

Tennant, bugün hala yaşamakta olan ilkel insanlardan elde edilen argümanlara bakıldığında, tıpkı Avustralyalı aborjinler gibi, eski toplumların yüce bir Tanrıya inandıkları ve bunun da zamanla çok Tanrılı inanç sistemlerine nasıl dönüştüğünün tartışıldığını söyler. Ancak yine de bu argümanlar kesinlik açısından risklidir. Filozofumuza göre, insanın kendi burnunun dikine gitmesi ve inadı yüzünden kendini ittiği ilkel karanlıklardan daha sonra, Tanrının insana bir vahiy ulaştırması pek inandırıcı değildir. Eğer bahsettiğimiz bu hipotezi reddedersek, o halde Tanrı ve insan arasındaki çatlak (uzaklaşma) görüşünü izah edemeyiz.¹¹⁶ Bu durum Hıristiyan gelenekte kabul gören Tanrının insanı yaratması, onlara yardım etmek için sürekli hazırda beklemesi ve onların eğitimini yapan bir baba rolünü kabul etmesi, onun insan ırkının atası olduğu ya da bir baba olduğu sonucuna götürmez.¹¹⁷

¹¹⁴ Smart, s. 155.

¹¹⁵ Tennant, **The Concept...**, s. 208 vd.

¹¹⁶ Smart, s. 161.

¹¹⁷ Smart, s. 169.

Filozofumuz, Hıristiyan teolojinin temeli olan bu hikayeyi, ilahi bilginin uzun bir süreç içinde farklılaşarak halkın gelenek haine getirdiği, gerçeklikten uzakta, daha çok efsane olmuş bilgi kırıntıları olarak nitelendirmektedir. İlerleyen bölümlerde de değineceğimiz, düşünüş meselesinin devamında karşımıza çıkacak olan asli günah anlayışının, insanlığın üzerinde kara bir leke gibi yapışması ve Adem ve Havvadan sonra gelen hiç kimsenin her hangi bir müdahalesi olmadığı halde nesilden nesile aktarılması kabul edilir bir tutarlılığa sahip değildir.

Doğa bilimleri ve psikoloji çalışmalarının ışığında biz artık diyebiliriz ki; insanoğlunun kalıtımla miras aldığı tek şey kişinin biyolojik yapısını belirleyen genetik aktarımlardır. Düşüş hikayesinde açıklanması gereken bir diğer husus ise; insanlığın atası olarak kabul edilen Adem ve Havvanın bilinçli olarak yaptıkları seçimin, tüm insan ırkına nasıl mal edileceği sorusudur. Her insan, kendisine verilen akıl, irade ve özgürlük kapsamında seçimlerini yapmada sorumluluğu bizzat kendisi yüklenmek durumundadır. Aksini iddia edecek olursak, kişi tarafından ortaya konmayan bir eylemin sorumluluğu altında, başka bir sorumluluktan ya da özgürlükten bahsetmek çelişki oluşturacaktır.

Kanaatimizce, Hıristiyan teolojide bu hikayeye bu kadar önem verilmesinin nedeni, ahlaki açıdan bir çok eğilimle dünyaya gelen insanoğlunu, suçluluk psikolojisi ile baskı altında tutarak yönlendirmek olsa gerektir. Bu amaç dillendirilmiş olmasa da, kilisenin tutumundan bu baskı ve gereksiz ısrarı anlayabiliriz. Bu gün Hıristiyan olmayı kabul eden insanlar arasında bile bu zorunlu suçluluk hissi değerini kaybetmiştir. Başka bir deyişle, bu baskı, insanı Tanrıya yaklaştırması gereken bir etken olmalıyken bilakis inancı konusunda hassas olan insanları bile kendisinden uzaklaştırmıştır.

Tennant'a göre, teolojinin bu hikayeyi savunmaktan vazgeçerek, insan zihnindeki karmaşayı bir an önce çözmeye aciliyeti vardır. Bu hikayeyi yok saydığımızda yerine koyabileceğimiz en önemli alternatif ise, her an gözümüzün önünde değişen ve gelişen evrenin evrimsel sürecidir. Bu alternatif teori teizmin tanımladığı yaratma fiili ile örtüştüğü sürece bir çok kanıtla birlikte desteklenerek daha makul olacaktır.

2.2. Asli Günah

“Asli günah”(original sin) kavramı, Tennant’a göre, tam bir uydurma haberdır. Yeni doğmuş bir çocukta, kalıtsal olarak var olan ahlaki değişikliği potansiyeli, ön doğru(postulat) olarak kabul etmeye gerek yoktur. Bu durum ana hatlar çizilerek açıklanabilir. Bu postülatı kabul etmek zorunluluk ise, ahlaki suç ve cezayı gerektiren bazı eğilimleri tam olarak “günah”(sin) diye isimlendirmek mümkün değildir.¹¹⁸

Öncelikle, ilkel zamanlarda bile insanoğlunun sorumlu kabul edilmezse, ahlaki eksikliklerinin gerçek koşulları açık bir şekilde tanımlanamaz. Bunun için, bu genel kabul, insanoğlunun karakteristiğindeki ahlaki gelişim için gerekli şartların oluşmasında zorunlu bir ön kabuldür. Ahlaki her hangi bir durumu, sorumluluk olmadan, yaratılmış biyolojik türlerin en mükemmeli olarak insanı, kendine özgü saymak(kabul etmek) anlamsızdır. Diğer taraftan, yeni doğan bir çocuktaki kalıtsal olarak gelen ahlaki eğilimleri bir postülat olarak kabul etmek zorunluluk olsa bile, bu eğilimlerin geleneksel açıklamalarda olduğu gibi Âdem ve Havva’nın cennetten kovulma sürecinde onlardan kalıtsal olarak geldiğini kabul etmek Tennant’a göre saçmalaktır.¹¹⁹

Kalıtım konusundan önce insanın nasıl var olduğu sorusunu yanıtlamak gerekmektedir. Tennant, Âdem ve Havvanın hiçbir zaman var edilmediğini/yaratılmadığını iddia etmektedir. Bu konuda filozofumuz, insanoğlunun yalnızca hayvan soylarından kademeli olarak gelişmiş olduğu tezini savunur. Şeytana uyma ve şeytanın ilk anne-babayı cennetten kovdurma hikâyesi de bir ilkel halk bilimi bilgisi kııntısıdır.¹²⁰

Kilisenin birçok şubesinde şekillenerek devam eden aşağıdaki alıntılar, bu konudaki kilise öğretisini ortaya koymaktadır.¹²¹ Dokuzuncu Anglikan kilisesi, *asli günahı* şu şekilde açıklar: “Asli günah her insanın doğasında bulunan bir kusur ve bozukluktur. Bu da doğal olarak Âdemin çoluk çocuğunun olmasına

¹¹⁸ Broad, s. 247.

¹¹⁹ Tennant, **The Concept...**, s. 208 vd.

¹²⁰ Broad, s. 247.

¹²¹ Tennant, **The Concept...**, s. 18 vd.

neden olmuştur ki; bu şekilde insan asıl erdemlilikten çok uzaklaşmıştır. İnsan doğası gereği kötülüğe meyillidir. Böylece şehveti isteyen arzulu beden her zaman ruhun karşısındadır. Her insan böyle bir dünyanın içinde doğmuş ve Tanrının gazap ve lanetini hak etmiştir.”

Westminster Confession¹²² ısrarla şunları savunmaktadır: “Bu günah sebebiyle Âdem ve Havva kendi asıl erdemliliklerini ve Tanrıyla yakınlaşmalarını kaybetmişlerdir. Bu sebeple beden ve ruhun bütün bölüm ve parçalarını tamamen kirleterek, günah içinde yaşamlarını tamamlamışlardır. Onlar insanlığın kaynağıdır. Bu günahın sorumluluğunu onlar yüklendi ve aynı günah içinde ölererek, bu bozukluğu gelecek kuşaklara taşımışlardır. Bu sebeple, onlardan sıradan nesiller meydana gelmiştir.”¹²³

Roma Katolik mezhebinin asli günah doktrini Protestan kilisesinin görüşünden farklıdır. Hatta düşüşün etkisi hakkındaki görüşleri bile uyuşmaz. İnsan doğasındaki potansiyel kusurlar, erdemini ve kendindeki doğaüstü güçleri kaybetmek olarak kabul edilmektedir. İnsan doğası bundan dolayı olarak etkilenmiş, zayıflamış ve giderek ahlaksızlaşmıştır. Roma kilisesi aynı zamanda şunu da iddia eder; düşmenin neticesi olan şehvet günahın doğasıdır.¹²⁴

Asli günahın kalıtsal bir miras olarak ebeveynlerden çocuğa geçmesi Hıristiyan teolojisinde birçok güçlüğü aydınlatmaktadır. Ancak bebeklik ve çocukluğun ahlaki düzeyinin bilimsel açıklaması yalnızca gözlem, tümevarım ve tecrübenin sonucu olabilir. Son yıllarda, ilk yaşların psikolojisiyle bağlantılı çok fazla çalışma yapılmış ve kitap yazılmıştır.¹²⁵

Diğer bir taraftan insanoğlunun bakış açısını da dikkate almak gerekir. İnsanoğlunun bakış açısı, gelişen bir ahlaki düzenle, özgürlük düşüncesiyle ve günah işleme ihtimaliyle bağlantılı mantıksal bir zorunluluğu açık bir şekilde kavramamıza izin vermektedir. Özgürlük, aynı zamanda ve eşit şekilde insanın

¹²² İngiltere’de ortaya çıkan ve Kalvinizmin teolojik iddialarını açıklayarak delillendirdiği bildiridir.

¹²³ Tennant, **The Child...**, s. 158.

¹²⁴ Tennant, **The Child...**, s. 159.

¹²⁵ Tennant, **The Concept...**, s. 18 vd.

var olmasının zorunlu şartıdır. Bir görüşü, ancak çocukların gerek duyacağı bir ihtiyaç çeşidi olarak, kendisiyle çatışan diğer görüş olmadan kabul edemeyiz. Tennant'a göre, kimi zaman "günaha götüren eğilimler" şeklinde yanlış adlandırılan, "eylem"ın temel kaynağı olan kalıtımı içeren, insanoğlunun evrimi mantıksal bir zorunluluktur. Bu eğilimlerin kendileri ahlaki kötülük değildir, bilakis bunlar metafiziksel kötülüklerdir.¹²⁶

Daha açık ifade etmek gerekirse; bu eğilimler genel anlamıyla kötülük demek değildir. Ancak bunlar, gelişen(evrımleşen) insan doğasının gerekli ve ahlaki olmayan unsurlarıdır. Fiziki yaşam dışında ruhsal bir hayata da sahip olan insanoğlunun öğrendiği ahlaki kuralların aksine, eğilimler, insanın bunları kullanılır hale getirmek istemesiyle ahlaki kötülükteki etkenler olabilir. Ahlak, sadece ölümün çare olabileceği türlü türlü nefsin çeldiricileriyle bir çekişme, savaş demektir. Bu savaşta Tanrı, her şeye gücü yeten sıfatıyla bize yardım edebilir. Yine bazen bize, her şeye kadir bir Tanrının, birçok aşağılık günahkâr davranışımızın sebebi olan nefsin şiddetli aldatıcılığında bizi korumak için mucize ile aracılık edebileceği tavsiye edilmiştir.¹²⁷

Bu bilgilerin ışığında ilerlediğimizde; çocuğun doğasını incelemek konunun anlaşılabilmesi için öncelik arz eder. Bu terimle(çocuğun doğası) kastedilen, çocuğun doğduğunda insanların tavsiyesi ve öğrenme yoluyla değil fiziksel miras olarak kalan yetenekleri ve işlevleridir. Yine de biz, akli niteliklerin iki sınıfı olan yetenek ve fonksiyon arasındaki çizgiyi tam ve kesin olarak belirleme imkânına sahip değiliz. Bebeğin doğuştan sahip olduğu zihinsel yapısı tamamen içgüdüler ve fonksiyonlardan oluşmaz. Bununla birlikte bir bebeğin kendisini insan toplumundan soyutlayarak yetişmesi de mümkün değildir. Böylece çocuğun zihinsel güçlerini ve fonksiyonlarını gözlem yoluyla öğrenmek mümkün değildir. İncelenmesi gereken öncelikli konu ise, insanın kalıtımsal doğasına ait olmayan, geliştiremediği özelliklerdir.¹²⁸

¹²⁶ Tennant, **The Elements...**, s. 82.

¹²⁷ Tennant, **The Elements...**, s. 83.

¹²⁸ Tennant, **The Child...**, s. 162.

Dünyaya gelmesiyle birlikte insanın zihinsel yaşamın ilk evreleri, insan tecrübesinin oluşumu ve bebeğin zihin yapısı üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Tennant'a göre, doğuştan insanın beraberinde getirdiği düşünce iddiasına, Locke'nin zamanında inanan olmadıysa, şu an hiç kimse inanmayacaktır.¹²⁹

Bebek doğduğu zaman, zihinsel açıdan kompleks bir yapıya sahip değildir. Kant, bu sezgi(önsezi) formlarını, zaman ve boşluk (uzay ve zaman) olarak isimlendirmiş olsa bile, modern psikolojinin ayrıntılı sentezlerinin sonucu bu zihinsel yapıyı bize göstermiştir. Bebeğin deneyimleri, işlenmemiş duyular, acı ve zevk hisleriyle ve motor adaptasyonlarıyla başlar. Psikologlar tarafından genel olarak, uyum sağlayacağı belirli bedensel hareketlerde kendisini ifade etmek için, içgüdünün doğuştan getirdiği eğilimler olarak tanımlanmıştır.¹³⁰

İçgüdü kelimesi genelde geniş anlamları kapsamıştır. Bu kavram, hızlı öğrenme ve taklidin nedenlerini içeren aktivitelerin de dâhil edildiği bir şekilde kullanılmıştır. Fakat bu kelimenin ifade edeceği hareket çeşitlerini sınırlandıran çoğu psikolog, insandaki içgüdülerin nispeten diğerlerine göre az olduğu konusunda hemfikirlidir. İçgüdülerin yetersizliği, insanın yüksek zihni gelişim kapasitesini kullanarak, daha mükemmel uyum sağlayabilmesine imkân oluşturur. Bu imkân ile birçok insan içgüdülerinin yardımıyla iradi davranışları kazanır.¹³¹

Mademki içgüdüler doğuştan gelen zihin dışı etkenlerdir, o halde, şuur bütün içgüdüsel hareketlerde rehber olarak değil, yalnızca bir seyirci olarak hâlihazırda bulunur. Bu durumun ahlaki bir özellik olmadığı ortadadır. En azından kişinin içgüdülere sahip olması açısından, insan iyi ya da kötü olarak değerlendirilemez. Dahası, içgüdüler, hayatta kalma, ya da insan neslinin devamı için görmezden gelinmemesi gereken bir öneme sahiptir. Bu nedenle de içgüdüler, insan doğasının özüne yabancı bir şeymiş gibi değerlendirilemez.

İnsan, içgüdülerinin bozulmasının neticesinde doğuştan getirdiği asli yapısından uzaklaşabilir. Ancak insanoğluna miras kalan arzularla ilgili kalıtsal

¹²⁹ Tennant, **The Concept...**, s. 18 vd.

¹³⁰ Tennant, *Racial and Individual Sin*, **The Future of Christianity**, Trinity College, Cambridge (trhsz), s. 197.

¹³¹ Tennant, **The Child...**, s. 164.

bozukluk işaretlerini ortaya çıkaramadığımız gibi, arzuların saf varlığı ve yoğunluğunu da insan doğasının bir dengesizliği olarak göremeyiz. Arzular, tatmin edilmesi gereken doğal ihtiyaçlardır. Onların varlığı ya da yokluğu, iradeye bağlı bir durum değildir. İradeli bir gayretin neticesi olmadıkları için de, onlar bastırılma, ya da yok edilme ihtimalini taşımazlar. Daha açık ifade edecek olursak, açlık ve susuzluk arzularının tatmini, ısınma, ya da uyku, ya da hava ihtiyacı gibi yaşam için vazgeçilmez şeylerdir. Ancak ilk çocukluk döneminde gelişmeyen cinsel arzu, hayatı tek başına devam ettiren açlık ve susuzluk gibi bir ihtiyaç değildir. Yine de, cinsel arzu yaşamın biyolojik olarak devamı için önemlidir.¹³²

Yukarıda bahsettiğimiz nedenlerden dolayı, insanın günahkârlığının sebebinin, onun saf arzulara sahip olması ve bunların etkin olmasıyla hakikatten ayrıldığımızı iddia etmek, hiç kuşkusuz gerçeklerle bağdaşmaz. O halde, arzuların, asli günah ile herhangi bir alakası olduğunu kabul etsek bile, bunun arzuların varlığı ile değil yoğunluğu ile ilişkilendirmemiz gerekir.

Asli günah doktrinini savunanlar, insanlığın bedensel arzularının, olması gerekenden daha şiddetli olduğu iddiasını, akla yatkın bir şekilde sık sık kanıtlamaya çalışmışlardır. Bu kimseler arzuların tatmin olmasıyla birlikte gelen zevkin gereksiz olduğunu ve bu zevkin ahlaki erdemlerden uzaklaşmanın sonucunda ortaya çıkan beden ve ruh arasındaki dengenin bozulmasına neden olacağını söylemişlerdir.¹³³

Fakat bilimsel çalışmalar ışığında, insanın fiziksel doğasının getirilerini keşfetmemizle birlikte, tüm bu arzuları yoğunluğuyla beraber, yaşadığımız dünyanın şartlarına uyum sağlayabilmek için mücadele etmemize yardımcı olan kaçınılmaz bir varoluş olarak değerlendirmek gerekir. Bilim öğrencileri, bebeklik çağında, bu arzuların tüm gücüyle, yaşam-sağlık-büyüme ve insan zihninin niteliklerinin sonradan gerçekleşmesi için gerekli olduğunu ortaya koymuşlardır. Çocuk, hayatının ilk aylarında, gerçekten de doğuştan getirdiği eğilimlerinin tamamen etkisi altındadır. Çocuğun deneyimi ilk olarak tamamen anlamsız, boş

¹³² Tennant, **The Child...**, s. 165.

¹³³ Tennant, **Racial...**, s. 198.

duyularla, zevk ve acı hisleri tarafından oluşturulur. Bu da, otomatik bir sezgidir ve bebeğin çevresiyle uyum sağlayabilmesi için şarttır. Küçük bir çocuğun duygularının yoğunluğu, biyolojik olarak onun gelecekte sağlıklı ve güçlü olacağına bir işarettir. Onun kolayca görülebilen yanlışları, ya da hatalarında fark edilen bozukluk emareleri, aslında doğal zorunluluklardır. Böylece çocuk büyür, alışkanlıklarını şekillendirmek için acı ve lezzet veren şeyler tarafından harekete geçirilir.¹³⁴

Çocuğun büyümesi esnasında, bir hareketi tekrar tekrar yapması, o hareketi kolaylaştıran psikolojik ve fiziksel bir gerçektir. Böylece arzu fonksiyonu ortaya çıkar ve gelişir. Bu aynı zamanda benzer diğer alışkanlıkların şekillenmesine de katkıda bulunur. Çocuk için henüz bilinmeyen sadece tek bir durum vardır. Bu da, henüz kendi zihninde şekillenmemiş olan iyilik ve kötülük bilgisidir. Bu yüzden, ilk alışkanlıkların şekillenmesi ahlaki olmayan bir hadisedir.

Kuşkusuz küçük bir çocuk, bazen arzularının tatmininde ve bu arzularının ortaya çıkmasında, iradi olarak gösterdiği aşırı kırgınlıkla birlikte, açıkça bencilliğin kötü bir oyunuyla karşı karşıya kalır. Yani çocuk, arzuları ve onları yapmamak arasında bir seçim yapmak durumundadır. Ancak çocuk, bazı davranışlarda sadece doğasını takip eder. Çocuğun hoşlandığı şeylere karşı kendini tutmakta zorlanması, aklının gelişerek, arzularının akla yatkınlığını fark edene kadar hem doğaldır, hem de kaçınılmazdır. Böylece bir çocuğun, yaşamının ilk yıllarında, doğal yapısına uygun davranan bir insan olduğunu görürüz. Çocuk, ahlaki yaşantısı başlar başlamaz, asla bitmeyen ve kendisini zorlu bir savaşın içine sokan zorunlu eğilimlere sahiptir. Bu durumda, Âdem ve Havvanın cennetten kovulma hikâyesindeki düşüş olayının miras olarak alınmasından bahsedilemez¹³⁵

Çocuğun miras olarak aldığı mevcut eğilimler, kabul edilmesi gereken gerçekliklerdir. Ancak bu eğilimler, içinde barındırdığı potansiyelin gerçekleşmesi hususunda, sebep olarak gösterilemez. Onların varlığı, doğanın herhangi bir hatası ya da yozlaşması, herhangi bir bozulma, düzensizlik, ya da

¹³⁴ Tennant, **The Child...**, s. 167.

¹³⁵ Tennant, **The Concept...**, s. 18 vd.

yoksunluk işareti asli günah doktrininin iddia ettiği gibi kabul edilebilir. Herhangi bir durumda ise bu eğilimler, biz ahlaki terimlerin anlamlarını değiştirmedikçe günahın doğası olarak görülemez.¹³⁶

Günah kavramı ve ondan türeyen diğer kavramlar, sadece istek ve arzu ile ilgili konularda söz konusu edilebilir. Tennant'a göre gerçekten biz, iyi ve kötü durumlardan, iyi ve kötü karakterlerden bahsediyoruz. Ancak karakter veya ahlaki bir durum iradi bir eylemin sonucudur. Biz "günahkâr" kavramını, insanın kalıtsal doğasına veya doğal arzu ve isteklere dayandıracak olursak, maniheizmdeki kötülük doktrininde olduğu gibi, sadece kendimizi sorumlu tutmamalıyız. Bilakis, mantıklı düşünecek olursak, fiziksel yaratılışı anlatmakta ahlaki terimleri kullanmamız gerekecektir.

Bilimsel yöntemi kullanan bir teoloji anlayışında; doğal bedensel zevkler, günahkâr tutkular, günahkârlık ya da günahsızlık terimlerinin kullanılması tercih edilir. "Günahsızlık" ve "günahkâr" olarak tanımlanan şeyler, serbest bir ortamda yanlış eylem olarak tanımlanabilir. Bu kavramları tanımlarken fark edileceği gibi, bu durumda dil, sadece belirsizliği ve düzensizliği tanımlamak için kullanılabilir.¹³⁷

Buraya kadar gördük ki, filozofumuzun ısrarla üzerinde durduğu durum; çocuğun doğuştan getirdiği eğilimlerin, doğal ve ahlakdışı olmasıdır. Eğilimler, kötülük kadar iyiliğin de, ahlaki erdem ve ahlaksızlığın da işlenmemiş halidir. Bunlar, yontulabilir ve şekil verilebilir bir formdadırlar ve insanın bozulmamış doğasından farksızdır. O halde, insanın nihai amacı, bu eğilimleri ahlakileştirerek gerçekleştirmek olmalıdır.

İnsanın doğasında zorunlu olarak var olan eğilimler, tüm insanlarda doğal olarak bulunan korku, cesaret ve korkaklığa benzer bir temeldir. Örneğin; korkusuzluk ya da kızgınlık duygusu, kindar bir tutkunun olduğu kadar erdemli bir öfkenin de kaynağıdır. İnsanoğlunun ortaya koyduğu ahlaki erdemleri, ya da ahlaksız kabul edilen davranışları aynı kökten gelir. Bu kökler, potansiyel olarak

¹³⁶ Tennant, **The Child...**, s. 169.

¹³⁷ Tennant, **The Child...**, s. 170.

bulunan ancak eylem isteğine bağı olarak gelişen köklerdir. Öyleyse çocuğun hayatının ilk dönemlerinde, gerçek günahattan tamamen masum ya da doğuştan günahsız olduğu sonucuna varabiliriz. Onun arzuları kördür ve bunlar bilinçli arzulardan ziyade doğal isteklerdir.¹³⁸

Bu görüş, Tennant'ın "Günah" hakkında yaptığı cesur tanımlamalarından oluşan felsefi iki çalışmasının neticesidir. Tennant, Âdem-Havva'nın cennetten kovulması ile asli günah arasında ciddi bir ilişki kuran St. Paul'un sadece Yeni Ahit(İncil) yazarı olduğunu kabul eder. Yine O, St. Paul'un yöntemini çok kısa ve anlaşılabilir bir biçimde formüle ettiğini ifade eder. St. Paul, bu yöntemini erken dönem yaşamış ve bazı çağdaşı olan Yahudilerin ortaya attığı spekülasyonlardan hızlıca oluşturmuştur. Filozofumuza göre, St. Paul'un yöntemi, St. Augustin için belirsiz mecazlar ve kullanılan belagat üslûbunu metafizik doktrinin içinde oldukça somut bir şekilde belirginleştirmek için durmaktadır.¹³⁹

Tennant, Augustinian'ın "asli günah" görüşüne üç gerekçeyle karşı çıkar:

- 1- "Düşüş"(fall) ne gerçeğe uygun ne de tarihidir.
- 2- İnsanın bilinci gelişene kadar günah işlemeye dair eğilimi yoktur.
- 3- Günahın miras kalması suç olarak değil sadece günah işleme potansiyeli olarak sınırlandırılmalıdır.

Tennat'ın bu konudaki çalışmaları, aynı zamanda Darwin ve İranlıların asli günah anlayışını da birleştirmeye çalışır.¹⁴⁰

Kanaatimizce filozofumuz için, asli günah diye isimlendirilen ve miras olarak kalan bir kusur ya da sapma, isteyerek ve gerçekten yapılan günahattan ayırt edilmelidir. Ancak genel kabul gören asli günah anlayışından dolayı birçok Hıristiyan, Tanrının kızgınlığını görmek yerine, onun merhametine yalvarmayı, ya da onun varlığını yok saymayı tercih etmektedir. Buna rağmen bugün hala, asli

¹³⁸ Tennant, **Racial...**, s. 202.

¹³⁹ Broad, s. 247-248.

¹⁴⁰ Brannan, Daniel K., *Darwinism and Original Sin: Frederick R. Tennant's Integration of Darwinian Worldviews into Christian Thought in the Nineteenth Century*, **Journal for Interdisciplinary Research on Religion and Science**, No. 1, July 2007, s. 187.

günah doktrini, Hıristiyan kiliselerinde suçluluk anlayışının her şeyi kontrol altında tutabilmesi için benimsenmeye devam etmektedir.¹⁴¹

Aslında birçok Hıristiyan araştırmacıya göre, Hıristiyan olmayanların “günah” kavramına kafayı takmalarından ve St. Paul’un onları yaratıcı yazarlar olarak göz önünde bulundurduğundan bu yana, Tennant’ın ulaştığı sonuçlar, onu takip eden birçok teolog tarafından olumlu karşılanmamıştır. Tennant’ı takip edenlerden biri, eleştiri yazısında, onun çalışmaları hakkında “günah günahtır” diyerek kavramları detaylı tanımlama çabalarını gereksiz bulduğunu ifade etmiştir. Filozofumuz buna şöyle cevap vermiştir. Tekrarın önemini hor görmeksizin benzer kelimeleri tekrar ederek “günah olmayan günah değildir” diyerek çalışmalarının amacını özetlemiştir.¹⁴²

Tennant’ın günah üzerine yazdığı bir diğer çalışmaya, *Philosophical Theology*’a baktığımızda, onun problemin çözümündeki olumsuz gerçekleri de ortaya çıkardığını eklememiz gerekir. Kant’tan itibaren yetkin birçok filozof gibi, Tennant, Tanrı’nın varlığıyla alakalı kozmolojik ve ontolojik delilleri reddetmiştir. Ama Kant ve onun birçok halefinin aksine, Tennant ayrıca teistik çıkarımlara göre ahlaki öncüllerle bunu tartışma ihtimalini de reddetmiştir. Bundan başka, dikkatli bir eleştiri sürecinden sonra, yine o, teizme herhangi bir yer vermeyen dini tecrübelerin oluşunu ve bunların karakteristik özelliklerini de reddetmiştir.

Yukarıda bahsettiğimiz argümanlara dayanarak diyebiliriz ki, dünyanın ahlaki ve dini olmayan yönleri Tanrının varlığına dair sağlam kanıtlar sağlarsa, bunu Tennant’ın kabul edeceği gibi birçok kişi de kabul edecektir. Daha sonra, bu ahlaki ve özellikle dini yönler, savunmayı ve çıkarımlar toplamayı güçlendirmeye hizmet etmiş olur. Böylece Tennant, teolojik deliller hariç diğerlerini terk etmiştir. Bilindiği üzere, bu deliller taslaklardan sağlanan

¹⁴¹ Tennant, *The Child...*, s. 157.

¹⁴² Broad, s. 248.

delillerdir(argument from design). Ancak tam olarak tanımlanabilirse buna taslaklar için deliller(argument to design) demek gerekir.¹⁴³

Günah kavramına tekrar dönecek olursak, açıkça görülmektedir ki; Tennant, kavramın diğer tanımlamasında ahlaki suç ve cezalandırmadan uzak olan “Günah”ın (asli günah iddiası), kesinlikle insanoğlunun çocukluk dönemine yüklenilemeyeceğini delillendirerek ortaya koyar. “Günah” kelimesini genel anlamıyla kullanarak, ahlaki duyarlılıkların henüz gelişmediği bir çocuğu ahlaken sorumlu tutarak ve kanun karşısında suçlu kabul ederek, günahkâr olarak tanımlamak saçma olur.¹⁴⁴

Herhangi bir davranış yapılmamışken, kalıtsal olarak gelen ahlaki erdemlilik ve aynı şekilde gelen kötülük eğilimlerinin gerçekleşmemesi, bahsettiğimiz bu meyillerin önemini de yok etmektedir. Tennant ısrarla burada, insanoğluna seçim olarak sunulmuş özgürlüğü sınırlandırmak için, yapay bir ilahi baskıdan yardım istemeye gerek olmadığını ifade eder. Bir başka ifadeyle, her bir ferdin ruhunun mükemmelleşmesi, ya da kendini tamamlaması özgürlük dışında her hangi bir yaptırıma yahut sorumlu tutmaya gerek yoktur.¹⁴⁵

¹⁴³ Broad, s. 248.

¹⁴⁴ Broad, s. 247.

¹⁴⁵ Tennant, **The Elements...**, s. 95-96.

III. BÖLÜM

TEİZM SAVUNUSU

3.1. Kötülük-Teizm İlişkisi

Tennant'ın kesin bir açıklıkla ortaya koyduğu delillerindeki temel bakış açısını açıklamak araştırmamızın kapsam geçerliliği için bir zorunluluk olarak karşımıza çıkar. Teizm, genellikle varoluşsal olarak savunulur. Bu da dünyanın 'en mantıklı açıklaması'dır. Bilinen bütün gerçekler de, adeta onun içinde kabul edilmiştir. F. R. Tennant, bilimde kullanılan "açıklama" hakkındaki çeşitli manalar ile bilimin açıklayamadığı ancak doğal teolojinin vermeyi amaçladığı dünyayı açıklama iddiasını birbirinden ayırır. Bu, kuralcı yaklaşımla birlikte bir teolojik açıklamadır. Öncelikle biz, faal bir şekilde varlık âleminde belirmiş, planlanmış ve istenilmiş şeylere dikkat çekerek bir şeylerin varoluşunu açıklamaya çalışıyoruz. Burada sözünü ettiğimiz varlık ise "kabiliyetli insan"dır.¹⁴⁶

Filozofumuz, gerçekleri beş bölümde ele alarak, bunların Teizm için teolojik bir kanıt olmaya elverişli olduğunu söyler. Bunlar aşağıda yer verdiğimiz gibi sıralanmaktadır.

1. İnsanın kendisiyle alakalı nesnelere öğrenme süreci olarak adaptasyonu.
2. Her bir parçanın yaşayan her bir canlıya adaptasyonu.
3. Doğanın inorganik parçalarının, yaşayan canlıların gelişmesine, korunmasına ve ürünlerine karşı adaptasyonu.
4. Doğanın güzelliği ve ihtişamı.
5. Ahlaki zorunluluk gerçekleri ve ahlaki değer.

Sözünü ettiğimiz bu gerçekleri biz daha önce tasarım delilini açıklarken detaylı bir şekilde açıklamaya gayret etmiştik. Bu nedenle burada sadece birer cümle ile değinmeyi yeterli gördük.

¹⁴⁶ Broad, s. 249.

Delillerin doğrulandığı, zeki, aşkın, düzenleyici bir aklın hipotezlerini ister gibi görünen etkenlerin tamamı ve karşılıklı ilişki içerisinde, bunlardan birbirine bağlı bazıları, sadece bir evrene ve onun sistemli işleyişine dair bir açıklama olarak karşımıza çıkar.¹⁴⁷

Açıklamaya çalıştığımız ve filozofumuzun görüşleri çerçevesinde araştırmamıza konu edindiğimiz bu hükümlerin kanıtlarına karşı yapılan itirazların vardır. Tennant, bu itirazların tamamen farkındadır. Bunlar şu şekilde özetlenebilir:

1- Alışılmışın dışında konulmuş, kanıtların temeline şekil veren bölüm, geçici dünyada sadece küçük ve istisnai bir alan olarak meşgul edebilir ve dünya tarihinde kısa ve istisnai bir zaman dilimi olarak var olabilir.

2- Benzersiz bir şeyden -dünya ve dünya tarihinden mesela bahsettiğimizde, evvelki muhtemel yaratılmışlardan tek bir yaratılış olarak bahsetmemiz gerekmektedir. Yoksa diğerleri anlamsız olacaklardır. Zorunlu olarak, önceki hipotezlerin ihtimalini pekiştirme ya da güçsüzleştirme şeklini alan ters ihtimal delilleri, bu bağlamda anlamsız kalmıştır.

3- Delil tek bir analogidir. Bu analogi, bizim maddeye bürünmüş nefislerimizden ve evrende ortaya koyduğumuz eylemlerimizden, cisimleşmemiş akla ve o aklın dünya üzerinde yaptıkları her şeye kadardır. Bu farklılıklar geçerli olacak analoginin kullanacağı deliller için esastır.¹⁴⁸

Tennant açık yüreklilikle, sabırla ve keskin bir şekilde bütün bu itirazlarla meşgul olur. Ancak bu itirazlara cevap verip vermediği şüphelidir. O, konunun detaylarına girdiğinde, insandaki bilinen “tasarım”(design) ve Tanrıya atfedilen “tasarım”(design) arasındaki farklılıkların çok derin olduğunu vurgular. Yine Tanrının, saf olmayan birleşmeler ve önceden var olan özlerin yeniden düzenlemeleri konusunda, gerçek hayatı öz olarak veren bir yaratıcı olarak

¹⁴⁷ Broad, s. 249.

¹⁴⁸ Broad, s. 250.

görülmesinde ısrar ederek, insanoğlunun böyle bir güce sahip olmadığını ve bu gücü düşünemeyeceğini dahi itiraf eder.

Tennant aynı zamanda bizim, Tanrının tasarımının(design), kendisinin yapmasından daha önce yaratıldığını düşünmememiz gerekliliğine de dikkat çeker. Kısaca söylemek gerekirse filozofumuza göre, aslında dünya var olmadan Tanrının da varlığından bahsetmek tutarsızlık olacaktır. Bunların hepsi kabul edilirse, insan tasarımı(design) ve insanın yapmaları arasındaki analogi hiçbir anlam ifade etmez gibi görünmektedir.¹⁴⁹

Tennant, teoloji hakkında, “devam eden yorum zincirindeki en son halka imandır” der ve şunları ekler; “Teistik inanç ancak, bilinene dayanan bir tahminle, ya da daha geniş gözlem noktalarıyla temsil edilip, doğa biliminin inşa ettiği bilginin bir kıvrımı olarak devam edendir.”¹⁵⁰ Aynı zamanda filozofumuz, bilimsel yöntemin dışında kalan hem dini, özel mistik tecrübeleri, hem de inananların alışılmış sıradan dini tecrübelerini reddederek, bunun Tanrıya inanmak için geçerli bir sebep olarak kabul edilemeyeceğini ifade eder. O, kendi savunduğu düşüncelerini kozmik teoloji olarak isimlendirdiği görüşüne dayandırır.¹⁵¹

Yukarıda bahsettiğimiz açıklamalara ilaveten Tennant, “sonsuzluk” terimindeki anlamların belirsiz noktaları üzerinde durmuş ve bu terimin hem gerçek, hem de önemli manalarında Tanrı için kullanılamayacağı sonucuna ulaşmıştır. Aynı şekilde “mükemmel” terimi hakkındaki belirsizliklere de dikkat çekmiştir. Bu terimin kullanımında, Tanrıya atfedilen mükemmelliğin tam anlamıyla, yalnızca ahlaki mükemmellik olabileceği yargısını savunmuştur. Ancak bu, tıpkı bizlerde bulunan eksikliklerdeki tutarsız niyet ve istekler gibi, Teizmin bize sunduğu açık(olumlu) terimlerde ifade edilen Tanrı anlayışını yerle bir eder. Genel olarak Tennant’ın, Tanrının “sonsuzluk”, “ezeli”, “her şeye kadir”, “her şeyi bilen” gibi sıfatlarına bakış açısı, teistlerin bu sıfatları, Tanrı için kullanmayı alışkanlık haline getirmiş oldukları yönündedir.

¹⁴⁹ Broad, s. 250.

¹⁵⁰ Hick, s. 93.

¹⁵¹ Hick, s. 93.

Çalışmamız kapsamında buraya kadar edindiğimiz bilgiler ışığında diyebiliriz ki; Teistler, Tanrı için bütün olumlu bilgileri vermiş görünmektedirler. Ancak filozofumuzun bize aktardığı bilgiler ise, bunun aksine olumsuzdur. Teistler bizi, Tanrı için kesin, belirli, insana özgü olan karakteristik özelliklerden yaratılma, eylem ve biliş gibi sınırlamaları atfetmeye karşı uyarırlar. Bunun ötesinde bu sıfatlar sadece yüceltici isimlerdir. Teistler için bu sıfatlar, harfi harfine alınıp yaratılmış olan her hangi bir varlık için kullanılamaz. Mesela “Senin Yüce Şeffaflığın” gibi bir unvanı dünyevi hükümdarlar aynı kapsama sahip bir sıfat olarak kullanamazlar.¹⁵²

Filozofumuz hakkında çalışmalar yapmış olan Broad’a göre; Tennant’ın kötülük problemini tartışması, fazlasıyla açık ve dengelidir. Bu kötülüğün varlığı muhakkaktır ve kötülüğü sadece olumsuz şekilde nitelendirme girişimleri yersiz laf kalabalığıdır. Ahlaki kötülük hakkında ise, onun, Tanrıyı savunması, en yüce değerlerin, sadece planlanmış seçimleri yapmaya kabiliyetli ve yaptığı seçimlerde de ahlaken sorumlu varlıklara ait olabileceği tartışması üzerine temellenir. Bu gibi ahlaki bir sorumluluk, varlıkların bir kısmı biraz iyi, bir kısmı diğerlerinden daha kötü olan alternatifler arasında seçim yapma özgürlüğüne sahip olmadıkça imkânsız olur. Bundan dolayı da Tanrının en yüce değerlere sahip ve aynı zamanda da hiçbir şekilde ahlaken yanlış seçimlerde bulunmayacak bir varlık yaratması mantıken imkânsızdır.¹⁵³

Tennant’ın “fiziki kötülük” konusunda Tanrıyı savunması ise şu şekildedir; Dünya, insan bedeni ve onun çevresindekiler mal-mülk ile karışmadığı ve genel kurallara karşı gelmediği sürece ahlaki karakter(özyapı)in gelişimi için bir deneme yeri olamaz. Bu durumda evrendeki bu varlıkların, bazen masum kişiler ve hayvanların acı çekmesine neden olmayan bir tabiata sahip olması imkânsızdır. Böyle bir acı çekmeyi Tanrı ne bir amaç, ne de araç olarak dilemiştir. Buna, kaçınılmaz aynı zamanda tamamlayıcı bir sonuç olarak, sadece serbest

¹⁵² Broad, s. 250.

¹⁵³ Broad, s. 251.

temsilcilerin şartları altında ahlaki karakterler ve ahlaki irade alıştırmalarının gelişebileceği şekilde Tanrı müsaade etmiştir.¹⁵⁴

Filozofumuza göre diyebiliriz ki, dünyayı ahlaki bir spor salonu olarak değerlendirmenin, dünyayı eğlence şehri olarak değerlendirmekten daha az mantıksız olduğu şüphesizdir. Buna karşın Tennant'ın gözünde, insan, insan ırkına bu evrensel mücadelede, komik ve basit bir rol dahi vermeyen önceki bakış açısında, kendisine bir yer bulamaz.

İnsanoğluna verilen hayatın, süresiz olarak uzatılmış olmasını kabul eder ve teodisenin de bunun içerisinde ancak kısa bir evre olduğundan emin olabilirsek, bu noktada teodisenin görevi oldukça kolaylaşmış olur. Tennant burada bize, kategorik olarak tanımlayabileceğimiz bilgiler vermektedir. “İnsan hayatı öldükten sonra devam etmedikçe, dünyayı ilahi bir amaç gibi görmek güvenli olmayabilir”. Ama O aynı zamanda, bizim hayatta kalmamızın bu konuda, bağımsız bir delil olarak geçerli kabul etmez. İddia edilen bu olumsuz gerçekler düşünüldüğünde, dünyayı ilahi bir amaç olarak kabul etmenin ne kadar güvenilir olup olmadığı da oldukça şüphelidir.¹⁵⁵

O halde bizim burada, teizme karşı olan varsayım ve delillendirmelere bakmamız gerekmektedir. Öncelikle determinizm ve özgür irade zıtlığından hareket etmeliyiz. Eğer bunlar birbirini tamamlayan şeyler olsaydılar, o zaman Tanrının insanı hem mükemmel derecede iyi, hem de özgür yaratmış olmasında bir tutarsızlık yokmuş gibi gözükecekti. Buna karşıt yukarıdaki durumun yanlış olduğunu söyleyerek benzeri argümanları konuşlandırabiliriz. Fakat şunu da vurgulamak gerekir ki; hayal edebildiğimiz kadar edelim, şuan sahip olduğumuz ve yaşadığımız dünyadan daha iyi olan, alternatif bir dünyanın varlığı tümüyle net de değildir.

Söylenmesi gereken bir diğer önemli husus ise, deterministler için insanoğlunun belli yoldan çıkmalara karşı olan düşünüş eğilimi, hangi şekilde yaratıldığıyla alakalıdır. İnsanoğlu bu yoldan çıkmaları tecrübe etmek ve ahlaki

¹⁵⁴ Broad, s. 251.

¹⁵⁵ Broad, s. 251.

gelişim sürecinde yol alabilmek için bu şartları kapsayan bir evrende yaratılmak zorundadır.

Tennant'a göre, küçük bir kurgu bu noktayı izah etmeye yetebilir. Gözümüzde canlandırdığımız alternatif evrenin, şuan ki ile hemen hemen aynı kanunlarla işlediğini varsayalım. Böylesine bir dünyada nasıl olur da insan çalmayacak, zina ve benzerlerini yapmayacaksa yaratılmak zorunda olur. Böylesine bir kurgusallaştırma çok tuhaf yaratıklara varacağımızı göstermekte geç kalmaz ve evrenin düzenli işleyişinde bildiğimiz insanoğlu var olamazdı. Bu tasarım yine de gerçekte var olan insandan iyi olabilir. Ancak gerçekten iyi mi olurdu tartışılması gerekir. İnsanın uyma şansının olmadığı bir “şeytana uyma” varsa, o halde nasıl olurda bu, gerçekten bir yoldan çıkarma olarak adlandırılabilir?¹⁵⁶

Genel bir bakış açısıyla, şükür ve suçlama, insanları birazcık olsun daha iyi yapmak için dünyaya getirmekle, bir mühendislik fonksiyonu üstlenecektir. Sonra bu alternatif dünyanın değerli bir yönü olacaktır ki, o da işe dâhil edilen şükür ve suçlama olmaması durumudur. Oradaki insanlar için, “ahlaki erdemler” konusunda hiçbir imkân ya da her hangi cesaretlendirmeden de söz edilemez.¹⁵⁷

Fakat yine de böyle bir dünyanın bizimkinden daha iyi olup olmayacağı konusunda şüphelerimiz olabilir. Bizim yaşadığımız evrendeki her şeyin öğrenildiği gibi, ahlak da öğrenilen bir şeydir ve bu, hem emek, hem de aydınlanmadaki gelişmeyi içine alır. Ahlak, insanın çabalayışının bir parçası ve bir insan özüne ait bir unsurdur. Bilgi yaratmak zorunda olacak şekilde var edilmiş varlıklar; acılardan geçerek, hatalar vasıtasıyla öğrenmek zorunda kalan, yetenekler keşfedip geliştiren, mükemmele ulaşma yolunda çaba sarf eden, sınırlı bir yapıya sahiptirler. Bu sürecin devamında hep başarılar vardır. Fakat bizim hayali kozmosumuzun varlıkları, eskiden olduğu gibi, fazlasıyla mükemmeldir ve bu kurguda, insan erdem için gerekli olan her şeyle birlikte dünyaya gelmektedir.

¹⁵⁶ Tennant, **Philosophical...**, s. 190 vd.

¹⁵⁷ Smart, s. 158.

Daha açık bir ifadeyle mükemmel varlıklar gelişim yönünden her hangi bir ilerleme ya da tecrübe edinme imkânına sahip değildir.¹⁵⁸

Diyebiliriz ki, kurgudaki varlıklar zaten tamamıyla aydınlanmış olmalıdırlar ve bu kurgusal dünya, statik(durağan), evrim geçirmeyen bir dünyadır. Bu yüzden, hangi oranda olursa olsun ahlak ve mücadeleyi ciddi olarak ele alacak olursak, bizim evrenimiz aslında onlarınkine göre daha aşağı olmaz. Daha da fazlası; bu gibi varlıkların gerçekten özgür olduğunu kabullenmek mantığa aykırıdır. Eğer özgürlük ve determinizm arasındaki uyumu reddedecek olursak, bizim dünyamız şans eseri özgür olduğunda ise, bu kurgusal dünya özgür olamaz.¹⁵⁹

3.2. Kötülük-Günah İlişkisi

Çalışmamızın son bölümü olarak önceki bölümlerde açıklamaya çalıştığımız kötülük ve günah kavramlarının ilişkisini ortaya koyarak değerlendirmeye gayret edeceğiz. Bu işe başlamadan önce belirtmek isteriz ki, bu kavramlar sözlüklerde geçen anlamlarından çok daha geniş kapsama sahiptirler. Bununla birlikte araştırmamıza konu olan filozofumuzun kendi düşünce sisteminde bu kavramları bilinenden farklı bir şekilde açıklamış, değerlendirmiş ve temellendirmiştir.

Önceki bölümlerde kötülük konusunda problemi iki kısma ayırarak fiziki kötülük ile Tanrının iradesi arasındaki bağıntıyı onun görüşleri doğrultusunda ifade etmeye çaba sarf ettik. Bu bağlamda, insanın ahlaki açıdan gelişebilen, özgür ve sorumlu bir varlık olabilmesi için şu an yaşadığımız âlemin en iyi ihtimal olarak karşımıza çıktığını görürüz. Bu âlemde görünürde yaratılmış varlıklara acı veren durumların ve olayların olması Tanrının yarattığı varlıklara acı çektirme kastı ile değildir. Bilakis Tennant'ın ifadesiyle yaratılışın tacı olarak insanın ahlaki olgunlaşması için zorunlu şartlardır.

¹⁵⁸ Tennant, **Philosophical...**, s. 182 vd.

¹⁵⁹ Smart, s. 158.

Hıristiyan teolojideki Tanrı inancı ve onun keyfiyeti ile ilgili bazı dogmatik bilgilere karşı, aynı zamanda tecrübeli bir din adamı olarak filozofumuzun, samimiyetle ve kararlılıkla felsefi sorgulamalara girişmesi birçok çağdaşı tarafından da dikkat çekmiştir. Teizmde inanılması için ortaya konulan Tanrının özellikleri hakkında aynı sıfatları farklı tanımlayarak, problemin alışlagelmiş ve kabullenilmiş inançların ortaya çıkardığı problemleri çözmek için uğraşmıştır. Bu yeni anlamlandırma girişimi ile âlemdeki düzenin ilişkilendirilmesinde yeni ve alışılmadık çözümler önermiştir. Tüm bunları yaparken de O, bilimin doğrulama yöntemini kullanmayı tercih etmiş ve konuya dair elde bulunan tüm argümanları kesin değişmez doğrular olarak değil de metafizik alanda ortaya atılmış tezler olarak değerlendirmiştir. Böyle bir sistemi tercih etmesi onun dogmalardan uzak daha rahat düşünebilmesini sağlamıştır.

Fiziki kötülük, daha önce de bahsettiğimiz gibi Tanrının kendi eserinin en üst noktaya ulaşması için koyduğu, belirli bir zamanı kapsayan aşamalar olarak değerlendirilmelidir. Tennant kötü kelimesini kullanırken bile bunu Tanrı için kullandığımızda bizim bildiğimiz genel kötülükten bahsedemeyeceğimizi vurgular. Bizim, Tanrı ve kendimiz için kullandığımız ortak tanımlamaların ortak yönlerinin olması yanında farklı yanlarının da olması zorunluluğunu da gözden kaçırmamız gereken bir noktadır. Tanrının mükemmelliği hakkında konuşacaksak, bu kesinlikle ahlaki bir durumun mevcudiyetinde olmalıdır.

Bu tartışmada, dini beyanatların kimi zaman anlamsız olduğunu göstermek için, daha önceleri bu konu hakkındaki açıklamalarıyla Tennant, buna işaret ederek çağdaş bir tartışmaya materyal sağlamıştır. “Tanrı çocuklarını sever” ifadesi anlam olarak apaçık ortadadır. Fakat çocuklarını seven bir insan baba, çocuklarının üzerine gereksiz acılar yüklememektedir. Yine de Tanrı, yarattığı insanoğluna acılar ve hastalıklar yüklemektedir. Fakat teistler, bilimsel gelişmeler ve dini söylemelerin tutarsızlığına rağmen, deneysel kanıtın kendi tezlerine karşı olduğunu kabul etmenin yerine, bu konuyu anlamlandırmadan yüceltmektedirler.

Teistler, “Tanrının sevgisi insanın sevgisinden farklıdır” diyerek karşıt kanıtı kabul etmeyi geri çevirirler, fakat böyle yaparak kendi beyanatlarını, önemli

ölçüde zedelediklerini fark etmezler. Şimdilik teistlerin sisteminde, “sevgi” sıradan anlamını taşımamaktadır ve kendi doğrulamalarını haklı çıkarma süreciyle önceden sahip olmuş olabileceği anlamlardan onu arındırmaktadırlar. Profesör Flew bu zeminin derece derece artışını esprili bir şekilde “ bin bir şartla ölüm” olarak tanımlamıştır. Flew bu süreci, dini beyanatların tipik bir örneği olarak görmektedir ve çarpıtmalara başışıklılık konusunda teminat vererek teologların sadece büyük sayıda, aslında anlamsız sözler konusunda başarılı olduklarına karar vermiştir. Bütün bu tartışmalar, doğal olarak bizi, Tennant’ın ifadesiyle tarihsel açıdan doğrulama prensibine götürür.¹⁶⁰

Fiziki kötülüğün yanı sıra insan için hayati öneme sahip olan asıl problem ahlaki kötülüktür. Bu şartlar altında konumuz gereği de günah kavramının ahlaki kötülük ile ilişkisini Tennant’ın temellendirmeleri üzerinden değerlendireceğiz. Çalışmamızın önceki bölümlerinde görülmektedir ki; ahlaki kötülük ve “gerçek günah” kavramlarının tanımları birbiriyle örtüşmektedir. Her iki konuda da insanın özgürlüğü, sorumlu bir varlık olması ve eylemlerini bilinçli olarak ortaya koyması açısından aynı şartları sağladığını görürüz.

Günah kavramında yine filozofumuzun yaptığı önemli bir ayırım vardır. Bu da; gelenekte süre gelen Hristiyan teolojisinin, tüm insanlığa yüklediği asli günah ve bireyin ahlaki yargılara sahip olduğu durumda bizzat seçerek yanlış olduğunu bile bile eylemlerini ortaya koyduğu “gerçek günah” tır.

Filozofumuzun ısrarla reddettiği durum; başkalarının (Âdem-Havva) yaptığı bir hatanın kalıtsal olarak insanlığa miras kaldığı aldatmacasıdır. Ona göre psikoloji ve doğa bilimlerinin verilerine göre bilinç durumu henüz gelişmemiş olan insanın doğum sonrası hali (çocukluk) potansiyel olarak arzu ve istek meyillerini getirmiş olsa bile, günah (asli günah) olarak bu tip bir hatayı miras olarak getiremez. Öyle ki; bunu iddia etmek folklorik halk hikâyelerinden öte gidemez.

¹⁶⁰ Smart,s. 167.

Asli günah hakkında yazarımızın ortaya koyduğu görüşlerin, “düşüş” hikâyesi hakkında yaptığı değerlendirmelerle paralel olduğunu görürüz. Bilimin bir sonuca varmak için kullandığı yöntemi esas alan ve evrimci bir bakış açısından yola çıkan Tennant, insanın var oluşunda asli günah ve düşüşün edebi birer hikâye olmaktan öte gidemeyeceğini savunur. Bu hikâye felsefi olarak değerlendirildiğinde de karşımıza mantık dışı durumlar çıkmaktadır.

Gerçek günah kavramına geldiğimizde ise, Tennant bu kavramı, ahlaki kötülükle aynı bağlamda ele alır ve asıl tüm hatlarıyla ortaya konulması gerekenin bu olduğunu savunur. Burada en önemli etken kişinin ahlaki yargılara sahip olması ve bunların ışığında bilinçli olarak eylemler ortaya koymasındır.

Tennant’a göre, günahın ahlaki kötülüğü ihtimali, özgür ve sorumluluk sahibi kişiliğin oluşumunun yaratılmasına neden olmuştur. Bu ihtimal, sadece özgür kişilerin ahlaki ve ruhsal değerleri üzerinde taşıyabileceğini kanıtlamıştır. Tennant, kendi değişmez bünyesine sahip olduğu ve kendine ait kuralları olan bir dünya içerisindeki insanın, yaratılışıyla beraberinde getirdiği bir gereklilik olarak, çeşitli şekillerdeki acının doğal kötülüğüne de değinmiştir. Bu durum, sadece bu çeşit bir çevrenin, insanın kişisel gelişiminin en uygun yeri olabileceği gerçeğini haklı çıkarmaktadır.¹⁶¹

Dünyadaki en iyi şey; ahlaki karakterdir. En iyi muhtemel dünya ise, ahlaki gelişim için fırsatlar veren bir dünyadır. Üstelik her hangi ahlaki bir değere sahip olmayan bir varlığın, insanın ahlaki erdemliliğinin yanında bir değer taşımamasını, kişinin ulaştığı bakış açısıyla ahlakça gelişirken kabul eder. Doğuştan gelen eğilimleri olumsuz yönlerde kullanarak değiştiren bir insan, şu an içinde bulunduğu, ancak kendisinin de hak etmediği bir durumda, ruhunun ihtiyaçlarını tatmin etmeye gücü yetmeyen diğer ahlaki gelişim türlerini kınamaktadır. İnsan ırkının varlığı, akıl sahibi ve ahlaki bir tür olarak insanın dışında yaratılışın devamı, dünyanın ahlaki düzen oluşu dışında fiziki bir yapıya da sahip olması, Tanrının mevcut düzende ortaya koyduğu gerçeklerdir.

¹⁶¹ Hick, s. 93.

O halde diyebiliriz ki, hem iyi hem de kötü imkânları barındıran dünyanın kötülüklerine dayanmaya ve acının içine doğacak olmasına rağmen ister istemez gelecek olan ahlaki tür, buna rağmen yaşamda mutlu olacak, yaratıcısının idealini uygun bulacak, ödül olarak verilen sevgiyi öğrenme şansını kabul edecek, ahlaki güç ve karaktere ulaşmanın bilinen değerinin bilinebileceğini, aynı zamanda kötülüğün en üst derecede veya çok fazla olmayacağını kabul edecektir.¹⁶²

Eninde sonunda, sadece bizim için vazgeçilmez olarak bilinen kötülük, bütün iyi çabaların üstünde, en üst dereceye yükselirse, kesinlikle hiçbir şeyi yönetmeyen ve asla iyiliğin hizmetinde bulunmamış olan bu kötülüğün sadece, insanoğlunun ahlaki arzularının taklidi olarak değil, ahlaki düzen içerisinde kalabileceği fark edilir. Bu yüzden teist, mevcut ahlaki kötülük problemini tamamen çözmek amacıyla, mantıksal zorunluluk olan ahlaki düzen içerisindeki ahlaki kötülük ihtimalini ve insanın isteklerine neden olan ve Tanrının isteklerine neden olmayan ahlaki kötülüğün gerçekliğini kanıtlamaya daha fazla gayret sarf etmelidir. Teist aynı zamanda, Tanrı tarafından aşılmaz kılınan kötülük ihtimalini içeren kendi görüşüne dair itirazı da reddedebilmelidir. Tennant'ın da kabul ettiği bu itiraz; insanın Tanrıya gösterdiği saygı konusunda, Tanrı tarafından ya da kendisi tarafından sınırlandırıldığı, ya da insanın günahının gerçekliğini açıklama konusunda, ahlaki kötülük ve günahın temelde olan benzerliğidir.¹⁶³

Bu bakış açısına özet olarak bakıldığında, dış baskıya karşı özgürlük iddiası ve dıştan gelen zorunluluğa karşı ihtimal iddiasını karşımıza çıkarır. Yine bu bakış açısı, kompleks bir düzende var olan iyilik ve buna karşın kendini savunamayacak ahlaki kötülük ihtimalini içermektedir. Ancak insanoğlunun birikmiş deneyimleri ve dürtüleri dışında dikkate alınan, Tanrının amacına asla engel olamayacak bu ihtimal, bir soyutlamadır. Teist, sonradan kazanılan deneyimler ve karakter tarafından etkilenmeyen insan iradesini korumakla ilgilenmemektedir. Birçok kez tekrar etmesine rağmen, ahlaki gelişim şüphesiz bir şekilde insanlığın geleceğini tanımlayabilirse, insanoğlunun belirgin geçmiş

¹⁶² Tennant, **The Elements...**, s. 89.

¹⁶³ Tennant, **The Elements...**, s. 90.

tarihini de hesaba katarak, Tanrının amaç ve isteklerinin karşısı olarak sınırlı insan özgürlüğünün ihtimali ya da olasılığı kademeli olarak azalacaktır.¹⁶⁴

Ahlaki kötülük tartışmalarında, açıkça görünen imkânsızlıklara benzer açık ihtimaller olduğu kabul edilmelidir. Leibniz bu konuda, “Açık bir ihtimal hiçbir şeydir” diyerek üzerinde konuştuğumuz konunun teorik alana hapsedildiğini ifade etmiştir. Ancak yine de, deneyimlere dayanan mantıklı ihtimaller başka bir konudur ve bu ihtimalleri de teist kendi kullandığı deliller olarak iddia eder.¹⁶⁵

Ahlaki gelişim bugüne kadar gelen nesiller tarafından meydana getirilmiştir. İnsan, özgürlükle ilgili olarak, gelecekte eşit şekilde geri çevrilme şansına sürekli sahip varlıkların konumuna, basit bir unsur olarak, indirgenemez ve bu şans faktörüyle de ilgili değildir. Tanrının her şeyi kendisine zorla boyun eğdirme gücünün cazibesi olmaksızın bizler inanmak için iyi bir nedene, iyiliğin uzun bir süre muhafaza edileceği ve kötülüğün de imha edileceği, ya da daha doğrusu kötülüğün kendi kendisini imha edeceği inancına sahibiz. Tabii ki, her hangi bir bilgiye sahip olmadığımız tarih öncesi dönemler içindeki uzun olaylar zincirini de konumuz gereği ihtimal olarak saklı tutmalıyız. Elbette ki, insanoğlunun ahlaki gelişiminde, ciddi geri dönüşler her zaman devam edecektir.¹⁶⁶

Dünyanın en büyük milletlerinin tek bir entelektüel medeniyetinin altındaki en derinlerde bulunan ahlaksızlığı meydana çıkarmak, bizler bunun imkânsız olduğunu düşünsek de, Tanrının dünyaya egemen olması ve iyiliğin kötülük üzerinde artan üstünlüğü hakkındaki Hıristiyanlık dünyasının inancını alt üst etmiştir. Tennant bu düşüncenin, Tanrının değirmeninde çok yavaş bir şekilde öğütülmeyi kabul etmeye karşı dayanıklı bir gerçek olarak varlığını sürdürdüğünü görebiliriz. Bununla birlikte bu zor konunun öğrenilmesi bir zorunluluktur. Ne de olsa, bilim eklemeli olarak ilerleyen kademeli bir yapıya sahiptir ve onun keşifleri sayesinde biz, sabrederek gerçeklerin ortaya çıkacağı hususunda ümitvar

¹⁶⁴ Tennant, **The Elements...**, s. 90.

¹⁶⁵ Tennant, **The Elements...**, s.91.

¹⁶⁶ Tennant, **Racial...**, s. 193.

olmalıyız. İnsanoğlunun doğasının yavaş geliyor olması, onu daha az güvenilir kılmaz.

Konunun gerçek durumla uygunluğu açısından, aslında biz ahlaki kötülük problemini bir Hıristiyanın bakış açısından ve onun gelecek hayat ümidine atıfta bulunmadan tam anlamıyla tartışamayız. Bu inanç, ahlakın ya da fiziksel olsa bile kötülüğün varlığı gerçekliğiyle karşılaştırıldığında, o genellikle bizim Tanrıya inancımızın doğal sonucu olarak isimlendirilir. İnsanoğlunun var olan kazanılmış ahlaki gelişimi sırasında, çok fazla acı çektiği ve kendisi için hayatın yaşamaya değer olduğunu kavrayan birey için bu konu, Hıristiyan teolojisinin ebediyet inancının ışığı altında tamamen yeni bir görüş kazanmaktadır.¹⁶⁷

Tennant'ın sunduğu ve teodiseye karşı yapılan itiraz, kötülük ile evrensel iyiliği kısmen ya da özel olarak teşhis etmek için Hıristiyan teolojideki dogmatik bilgileri, birer varsayıma indiriyor görünmektedir. Bu durumda ise, teistik öncüllerin evrende konumlandığı insan kurgusu, şu anda yaşayan insan ırkını yok saymaktadır. Sonuç olarak bu tarafsız olarak probleme çözüm arayan tüm araştırmacılar tarafından reddedilmiştir.

Eğer bizim, kısa bir süreliğine de olsa hafif bir ızdırabımız, bizim için uzak olağanüstü bir durum ya da ebedi mutluluğun ölçüsü olarak kabul edilecekse, insan ırkının ya da bireyin, sadece görünen ve geçici olan ahlaki mükemmelliğinin aleyhinde, mümkün kötülüklerdeki zorunlu nedenler üzerine dikkatimizi yoğunlaştırmamız yeterli olmayacaktır.¹⁶⁸

Ancak, şimdiki kötü dünyaya geri dönmek, eninde sonunda iyiliğin günaha üstün geleceğine olan inancı ifade etmek, sadece biyolojik evrimin duygusal bir tercümesi değildir. Bu durumda Tennant'a göre, sadece organik evrimin, dünyaya iyimser bir bakışı önerdiği görülmektedir.

Ancak insanoğlu, sadece canlı bir organizma değildir. Ahlaki gelişimin(evrim) de, doğal soyaçekim tarafından ihtimal içerdiği anlamına

¹⁶⁷ Tennant, **Racial...**, s. 197.

¹⁶⁸ Tennant, **The Elements...**, s. 93.

gelmektedir. Eğer çevreye uyumun, sadece fiziksel ve biyolojik değil, ahlaki bir problem olduğunu hatırlarsak, ancak “kötülüğün nihai amacı” problemiyle ilgili en uygun iddia hakkında bir anlam, ya da amaç ortaya koyabiliriz. İnsanın oluşturduğu toplumsal yapıda, şimdilerde olduğu gibi, ahlaki kötülük sadece, sık sık iyilik ismi altında kılık değiştirerek, kendi esasını koruyabilir. Böyle bir durumda bile, çevreye bu şekildeki yanlış bir adaptasyon, çevrenin gerçekten var olduğunun farkına varmayı içerir.¹⁶⁹

Yine, iyiliğin özünde tartışmayı gerektiren durumlar ve kötülüğün özünde de olasılık ve özgür iradeye dayanmadan parçalanma ve imha etmeyi söz veren şeyler vardır. Ahlaksızlık, durulamayan bulanık bir denize benzer, kararsız insanoğlu da gittiği bütün yollarda istikrarsız, dengesizdir ve tecrübesizdir. Bu nedenle ahlaksızlığın zararları birleştirici değildir. Ahlaksızlık, mümkün olan kötülük hakkında evrensel bir anlaşmanın olmadığı bir düzlüktür. İnsanoğlunun kendine özgü iyilik ve aynı zamanda kötülüğünün doğası, ilahi amacın bir çeşit en büyük mağlubiyetinin önüne geçmiştir. Çünkü kötülüğe doğru giden muhtelif dürtüler, farklı kişilerde bulunmaktadır. Her hangi bir kişi, bir kötülüğü isterken, diğeri ise başka bir kötülüğü istemektedir. Bu nedenle kötü arzular ve kötü niyetler, kişiler arası anlaşmazlığı ortaya çıkarmaktadır.¹⁷⁰

Hem kötülük hem de iyilik, kötülükte anlaşmaya karşı koymakta ve engel olmaktadır. Ancak eğer kötü niyetler kaçınılmaz bir şekilde farkında olmadan apayrı amaçlar peşinde çalışırlar ve bu nedenle karşılıklı olarak yıkıcı olurlarsa, iyilik hakkındaki fikir birliği gelişir. Ahlaki iyilik ve dürüstlükteki zaferler, onların geçici engellenmelerine rağmen sonsuza kadar devam edecektir. Dünya bu zaferler için çok daha iyi bir yerdir ve dünya bunun böyle olduğunu bilmektedir. Burada iyi niyetli insanlar arasında bir hedef birlikteliği, bir amaç işbirliği ve görüş beraberliği vardır.

Ancak Tennant için, kesinlikle kendi umursamazlığı tarafından izin verilen ve uyuşuk yumuşak başlılığından desteklenen, ya da askeri güç ya da vahşi

¹⁶⁹ Tennant, **The Elements...**, s. 93.

¹⁷⁰ Tennant, **The Racial...**, s. 199.

güçleri tarafından korunan ve kazanılmış haklar üzerinde yetişen zorbalıklar ve zulümler, modası geçmiş önyargılar ve köleleştirilen kurumlar, evrendeki düzen içerisinde olamazlar, olmamalıdır.¹⁷¹ Dünyanın karşımıza çıkardığı ve durmadan devam eden bozgunlara rağmen, ancak ahlaki kural, hayatta kalacaktır ve onun hâkimiyetine üstünlük sağlayacaktır. Diyebiliriz ki, evrende hâkim görünen kötülük, kendi kendisini bozulmaya mahkûm etmiştir, iyilik ise doğal olarak kendi kendisini koruyacaktır.¹⁷²

¹⁷¹ Tennant, **Racial...**, s.200.

¹⁷² Tennant, **The Elements...**, s. 94, **Philosophical...**, s. 202 vd.

SONUÇ

Araştırmamızda, konumuzu, genellikle kendi iddiaları kapsamında değerlendirdiğimiz Frederick Robert Tennant'ı, eserleri, makaleleri ve onun hakkında yazılan bilimsel çalışmalardan faydalanarak, günah ve kötülük kavramlarını açıklamaya çalıştık. Yine onun görüşleri çerçevesinde, bu kavramlar arasındaki ilişkiyi değerlendirmeye gayret sarf ettik.

Tezimizin konusu gereği ilk bölümünde detaylı bir şekilde felsefenin kadim problemlerinden olan kötülük konusunu filozofumuzun analitik sınıflandırması ışığında anlatmaya uğraştık. Bu sınıflandırmada gördük ki; ahlaki kötülük ve fiziki kötülük mutlaka ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Bununla birlikte fiziki kötülüğün Tanrının iradesi sınırlarında ortaya çıkması ve Teizmin açıklamalarının bu konuda düştüğü sıkıntıları, Tennant'ın düşüncesi kapsamında ortaya koyduğu çözüm önerileriyle birlikte değerlendirmeye gayret ettik.

Ahlaki kötülük olarak sınıflandırdığımız bölümde ise, insanın özgürlüğü, sorumlu olması ve Tanrının bunlara izin vererek kendi yetkinliğinden bir şey kaybedip kaybetmediğini sorguladık.

İkinci bölümde günah kavramı başlığı altında Hıristiyan teolojideki asli günah, düşünüş ve gerçek günah kavramlarını filozofumuzun sisteminde anlamaya çalışarak, bunları açıklamaya gayret sarf ettik. Asli günah ve düşünüş kavramlarının tarihsel bir gerçeklikten uzak, aynı zamanda efsaneleşmiş halk hikâyeleri olarak değerlendirildiğini ifade etmeye gayret ettik. Ancak burada açık olarak gördük ki; bu iki kavram ne yaşadığımız gerçek dünyayla, ne de tutarlı bir düşünce sistemiyle bağdaştırılamaz.

Son bölümde kötülük ve günah kavramlarını karşılaştırmayı hedefledik. Ancak araştırmamız boyunca gördük ki; ilişki içerisinde olanlar, sadece ahlaki kötülük ve bireyin bilinçli olarak ortaya koyduğu yanlış eylemler olarak tanımlanan gerçek günah meselesidir. Bununla birlikte, dini bir inanca sahip olan filozofumuzun, bahsettiğimiz kavramlar hakkında teizmin düştüğü sıkıntıların belirlenmesi ve onun bunlara dair ortaya koyduğu çözüm önerilerini ifade ettik.

Sonuç olarak bu ilişkide, yukarıda sözünü ettiğimiz kavramların ortaya konulması, açıklanması ve detaylandırılması birbiriyle örtüşmektedir. Bu durumda, aslında anlatılmak istenenin insanın bilinçli fiillerinin her iki konuda da merkez noktayı oluşturduğu gerçeğidir. Buna ilaveten diyebiliriz ki, Teizmin savunduğu iyi niyetli yetkin Tanrı anlayışı da yukarıda bahsi geçen teodise problemiyle bir karşıtlık oluşturmaktadır. Çok defa tekrar ettiğimiz gibi insanın varlıkların en yetkini olma yolundaki gelişimi ancak böyle bir evren içinde olabilir.

KAYNAKLAR

AYDIN, Mehmet S., **Din Felsefesi**, Selçuk Yayınları, Ankara 1996, (Beşinci baskı-Birinci baskı 1987).

BRANNAN, Daniel K., *Darwinism and Original Sin: Frederick R. Tennant's Integration of Darwinian Worldviews into Christian Thought in the Nineteenth Century*, **Journal for Interdisciplinary Research on Religion and Science**, No.1, July 2007.

BROAD, C. D., *Frederick Robert Tennant 1866-1957*, from the of the **British Academy**, Volume XLIV, London: Oxford University Press, Amen House 1960, E.C. 4.

HICK, John, *Tennant Frederick Robert*, **The Encyclopedia of Philosophy** (ed. by Paul Edwards), Macmillan Publishing Co., Inc&The Free Press, New York 1967, vol. 7-8.

RAMSEY, Ian Thomas, *Tennant Frederick Robert*, **Encyclopedia Britannica**, Encyclopedia Britannica Inc., USA 1970, vol. 21.

SCUDDER, Delton Lewis, **Tennant's Philosophical Theology**, New Haven: Yale University Press, London: Humphrey Milford: Oxford University Press, 1940.

SMART, Ninian, *Tennant and the Problem of Evil*, **Philosophers and Religious Truth**, The Macmillan Company, New York 1969.

TENNANT, Frederick R., *The Child and Sin*, **The Child and Religion** ed. Thomas Stephens, Williams&Norgate, London 1905, vol. XI.

TENNANT, Frederick Robert, **Philosophical Theology**, Cambridge University Press, Cambridge 1956, vol. I-II.

TENNANT, Frederick Robert, *Racial and Individual Sin*, **The Future of Christianity**, Trinity College, Cambridge (trhsz).

TENNANT, Frederick Robert, **The Concept of Sin**, Cambridge University Press, Cambridge 1912.

TENNANT, Frederick Robert, **The Origin and Propagation of Sin**, Cambridge University Press, Cambridge 1902.

TENNANT, Frederick Robert, *The Problem of The Existence of Moral Evil*, **The Elements of Pain and Conflict in Human Life, considered from a Christian Point of View**, Cambridge University Press, Cambridge 1916.

TENNANT, Frederick Robert, **The Sources of the Doctrines of the Fall and Original Sin**, Cambridge University Press, Cambridge 1903.